

UDC: 341.382"1919"

CERIF: S140, H250, H300

DOI: 10.51204/HLH_22103A

Огњен БОЈАНИЋ*

ФРАНЦУСКА И КРАЉЕВИНА СХС НА КОНФЕРЕНЦИЈИ МИРА У ПАРИЗУ

Међународни положај Краљевине СХС у послерајној Европи био је изузетно тежак и сложен, преваходно збој самој шока и концепција уједињења јужнословенских народа на простору Балкана – али и збој читаве ситуације која је владала на европском континенту, који се поново сусрео са прекрајањем граница несаванком великих империја (царске Русије, Османској царства, Аустроугарске монархије и Немачке) и несаванком нових држава.

У таквом бурном периоду, од политичких чинилаца и дипломата заједничке државе Јужних Словена, која је настала 1. децембра 1918. године, очекивало се да на Конференцији мира у Паризу улажу напоре у изрази за новим дипломатским савезништвима, али и да очувају традиционална, као што је било савезништво са Француском, ради балансирања између жеља и захтева великих сила са једне и одбране националних интереса са друге стране. Основни циљ је свакако био очување територија које је Краљевина Србија као победница Великој рату ослободила а потом и ујединила.

Кључне речи: Краљевина СХС. – Француска. – Париска мировна конференција. – Версајски мировни уговор.

1. УВОД

Рад ће покушати да приближи читаоцу односе Француске и Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца током Париске мировне кон-

* Студент треће године основних академских студија на Правном факултету Универзитета у Београду, ognjenbojanic1234@gmail.com.

ференције.¹ Однос две савезнице у том моменту треба посматрати из два угла. Први је политика коју је водила Француска – у том моменту најјача копнена европска сила – чији је примарни циљ био кажњавање Немачке због изазивања рата. Други угао посматрања јесте повезаност Србије и Француске која датира још из периода српске револуције под Османским царством, а која ће временом и стицањем аутономије, потом и пуне независности Србије, постајати све интензивнија како у дипломатском тако и у економском смислу, док ће посебну ноту у зближавању две земље дати сећање на заједничку борбу, страдање и победу две војске у Великом рату. Скуп ових чинилаца довешће до ширења франкофилије, а ослањање на Француску као заштитницу и савезника биће једна од посебних карактеристика југословенске краљевине.

Потписивањем примирја између сила Антанте и Немачке у јесен 1918. године, недалеко од вароши Компјењ у Француској, дошло је до престанка четворогодишњих ратних сукоба. Свет се до тада сусрео са највећим разарањем у историји, а у Европи је дошло до нових промена граница. После пораза Немачке и распада Аустроугарске монархије стари континент је добио нове државе, и сада их је било укупно 33 уместо дотадашњих 28. Највеће промене су се десиле на простору некадашње две империје, између Балтика и Јадрана, где су настале мале или средње националне државе попут Чехословачке, Пољске и Мађарске, док су јужни крајеви Хабзбуршке монархије – Далмација, Босна, Славонија, Словенија, Хрватска и Војводина, које је ослободила војска Краљевине Србије – били уједињени са две међународно признате краљевине, Србијом и Црном Гором.²

Уз овако велике геополитичке промене, рат и сукоби су оставили јак траг и на економском и демографском плану. Готово све привреде европских земаља које су учествовале у Првом светском рату биле су девастиране. Највише су пострадале велике силе, па тако Велика Британија и Француска излазе из рата као победнице – али са вишемилионским дуговима за кредите, милионским жртвама, губитком од око 30% целокупног националног богатства. На супротној страни је била Немачка, која бележи губитак од 22% националног богатства, доживљава револуцију, стварање Вајмарске републике, и суочава се са обавезом плаћања ратних репарација које ће бити одређене на

1 Званично име државе од момента настанка 1. децембра 1918. године гласило је Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца и оно се задржало до 15. јула 1920. године када се одлуком Привременог народног представништва име државе променило у Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца.

2 Андреј Митровић, *Време нејирјељивих*, Завод за уџбенике, Београд 2012, 60–61.

Париској мировној конференцији.³ Међутим, привреда Немачке је ипак „била у бољем стању него привреде савезничких земаља, изузев САД, будући да није трпела физичко разарање на копну (попут Француске) или на мору (попут Велике Британије)“.⁴ Сједињене Америчке Државе су, за разлику од својих савезника, током ратних година доживеле економски просперитет. Привреда САД не само да је остала готово нетакнута већ је успела да доживи и свој раст услед њеног прилагођавања ратним потребама али и давањем кредита истрошеним силама Антанте. Улагање у војно-техничку индустрију за потребе рата довело је до слабљења и успоравања напретка мирнодопских грана привреде, што ће за последицу имати губљење примата западноевропских сила, а привредно-економски центри ће се из Брисела, Париза и Берлина преселити у Вашингтон и Њујорк.⁵

Велику жртву су поднеле и мале земље, попут Белгије и Србије. Број жртава који је поднела Краљевина Србија никада није био прецизно утврђен, али према подацима до којих је дошао Драгољуб Јовановић сматра се да је током рата Србија изгубила око 1.000.000 становника, и да је 22,4% мушке популације изгубило живот (док је, примера ради, проценат изгинуле мушке популације у Француској био 10,5% а у Немачкој 9,8%).⁶ Сличне али не и потпуно исте цифре о броју страдалих, данас општеприхваћене у литератури, налазиле су се у мемоару на француском језику који је делегација Краљевине СХС 31. марта 1919. године доставила Комисији за репарације; у том документу се наводе бројке од 402.435 страдалих војника и 845.000 цивила, тј. збирно 1.247.345, што је чинило 28% од укупне предратне популације Краљевине Србије.⁷ Новија истраживања о броју страдалих, попут студије Милета Бјелајца, ипак указују на потенцијалне неправилности и неуједначености цифара из различитих извора код израчунавања – непосредно након рата – укупног броја жртава. Наиме, појављују се разлике између броја страдалих наведеног у мемоару којег је Влада Краљевине СХС поднела Комисији за репарације и броја Врховне команде из ратног периода, као и између података из мемоара и података које су државни органи Краљевине СХС по-

3 Чедомир Попов, *Од Версаја до Данциња*, Завод за уџбенике, Београд 2015, 11-14.

4 Борис Беговић, „Економске одредбе Версајског мировног уговора: преиспитивање након једног века“, *Нови Архив за правне и друшћивене науке* 1/2021, 74.

5 Ч. Попов, 13-14.

6 Драгољуб Јовановић, *Економске и друшћивене последице рата у Србији* (превео Владимир Павловић), Службени гласник, Београд 2018, 260.

7 Миле Бјелајца, „Ратни губици Србије у Првом светском рату - контроверзе око бројева“, *Токови историје* 1/2021, 49.

кушали да прикупе у међуратном периоду. Све то указује да постоји доста нејасноћа и проблема при утврђивању броја страдалих, готово током периода од октобра 1915. године па све до доласка војске на Крф.⁸ У Србији су и на индустријском плану такође били стравични губици. Штета је у просеку износила између 30% и 100% када је реч о зградама, док је губитак у погледу машина и постројења био око 57%. Тешке губитке су претрпеле и саобраћајнице, које су у просеку оштећене за око 82%.⁹

Америка својим уласком у рат на страни Антанте и својим доприносом коначној победи (уз минималне жртве и губитке које је сама претрпела) постаје значајан фактор на светској политичкој позорници. Утицај на светске токове за Америку је имао и симболички значај, јер је то представљало њено напуштање политике изолационизма – али ће такав приступ бити кратког даха. Услед болести и каснијег пораза на изборима председника Вудроа Вилсона и доласка републиканаца на власт, Америка ће се опет окренути себи.¹⁰ Политику изолационизма ће водити готово до напада на Перл Харбор, када улази у Други светски рат крајем 1941. године.

Снага Америке могла је да се осети од почетка Париске конференције, а најбољи доказ је што је за основне принципе рада Конференције, уз сагласност свих представника, узет програм од четрнаест тачака америчког председника Вилсона, којима је било јасно дефинисано како омогућити просперитет на светском плану у годинама након рата. Уз неколико општих тачака, Вудро Вилсон је конкретно прецизирао како треба уредити европски континент након престанка војног сукоба.¹¹ Најважније тачке су, условно речено, ишле у ко-

8 *Ibid.*, 71 и даље.

9 „Негативне последице рата у Србији импресионарају посматрача толико силовито да му се чини да ће на тој земљи заувек остати крвав, блатњав и прашњав траг рата.“ Д. Јовановић, 254–257.

10 Бојан Милисављевић, „Спољнополитички аспекти уједињења“, Зоран Мирковић, Борис Беговић (прир.), *Сто година од уједињења: формирање државе и права*, Универзитет у Београду – Правни Факултет, Београд 2020, 48.

11 Четрнаест тачака председника Вилсона, сажето: 1. увођење принципа јавне дипломатије; 2. апсолутна слобода пловидбе морима, како у миру тако и у рату; 3. успостављање једнаких услова трговине међу свим државама; 4. свођење националних наоружања на минимум, искључиво за потребе домаће безбедности; 5. равноправно прилагођавање колонијалних захтева, засновано на принципу да у одлучивању о свим таквим питањима суверенитета интереси становништва ког се ова питања тичу морају имати исту тежину као и праведни захтеви влада чији статус треба да се одреди; 6. евакуација трупа Централних сила са руске територије, и давање могућности Русији да сама одреди сопствени политички развој и државну политику; 7. евакуација трупа и обнова Белгије; 8. повратак свих окупираних француских територија, укључујући Алзас и Лорен; 9. прила-

рист малих народа, јер су на основу тих тачака могли да остваре своја права, или бар да се легитимно и дипломатски боре за њих. Како је време одмицало и интерес Америке за Конференцију опадао, тако су се, нажалост, све мање поштовала поменута начела, јер би њихово апсолутно поштовање и примена значили препреку неким силама у остваривању сопствених партикуларних интереса.

Друга важна карактеристика спољнополитичког деловања Америке – поред интензивног рада на Конференцији у Паризу – јесте њен утицај на стварање организације на светском нивоу под именом Друштво народа, чији је примарни циљ био да се проблеми и сукоби у свету решавају дипломатским и мирним путем.¹² Овакав концепт ће бити напуштен тридесетих година услед јачања тоталитарних режима, али након Другог светског рата идеја ће бити обновљена, те ће на темељима Друштва народа бити формирана нова организација под именом Уједињене нације, која траје до данашњих дана.

2. ФРАНЦУСКА И КОНФЕРЕНЦИЈА МИРА

Од почетка Париске мировне конференције 18. јануара 1919. године па све до краја њеног званичног рада 21. јануара 1920. године видело се да је то искључиво скуп земаља победница у Првом светском рату. Пораженим земљама и земљама које су прогласиле неутралност није био дозвољен приступ раду Конференције, док делегација Русије није била позвана зато што је владао став да је у Русији на власти нелегитимна большевичка клика која је са Немачком потписала неповољан сепаратни мир у Брест-Литовску, чиме је изгубила статус победнице.¹³

Међу државама победницама је такође прављена разлика, на основу њихове снаге, утицаја и величине, тако да су главну реч водили представници пет најмоћнијих земаља, формирајући у оквиру Конференције посебно тело под називом Врховни савет, који су чиниле Америка (на челу делегације је био председник Вудро Вилсон),

гођавање граница Италије треба да буде спроведено дуж јасно препознатљивих линија националности; 10. народи Аустроугарске треба да добију могућност за слободно самоопредељење; 11. Румунији, Србији и Црној Гори треба вратити окупирани територије, а Србији треба дати слободан и сигуран приступ мору; 12. давање суверенитета турском делу Османског царства, уз гаранцију слободне трговине кроз Дарданеле; 13. стварање независне Пољске; 14. оснивање Друштва народа. <https://www.theworldwar.org/learn/peace/fourteen-points>, последњи приступ: 19.2.2022.

12 Ч. Попов, 129.

13 *Ibid.*, 119.

Француска (премијер Жорж Клемансо), Велика Британија (премијер Дејвид Лојд Џорџ), Италија (премијер Виторио Орландо) и Јапан (премијер Такаши Хара). Међутим, Италија је активно учествовала у раду Савета само када је на дневном реду било питање које се тичало њених интереса, док Јапан готово да није присуствовао седницама на којима се одлучивало о старом континенту.¹⁴ За разлику од великих, мале земље учеснице једино су могле да своје афинитете и предлоге излажу пред 52 комисије, које временом губе на значају. Комисијама су председавали представници најуглашенијих земаља.¹⁵

Опонаста у виду поражених није било, али је Версај практично од почетка, због сукобљених ставова и аспирација „великих” и „малих” био право дипломатско и политичко бојиште. Али иако разједињени, сви учесници у Паризу су ипак били свесни да од њиховог рада зависе будућност и напредак света. Политичке и дипломатске расправе нису имале непријатељски контекст, сем односа на релацији Италија – Краљевина СХС, који је имао све предзнаке политичке кризе, на ивици војног сукоба, и за који се кроз читаву 1919. годину није назирало обострано прихватљиво решење, те је то питање остало нерешено и након званичног завршетка Конференције.¹⁶

Француска је на Конференцији имала конкретан циљ: економско, војно и територијално кажњавање Немачке због изазивања рата. Како је сама Француска изашла из рата као победник али са великим економским и демографским губицима, она је у ратним репарацијама и територијалном проширењу видела начин да лакше изађе из кризе која је у послератном периоду била неминовна. Француска је упоредо са изградом плана мировног уговора имала и јак спољно-политички ангажман, који је подразумевао склапање малих савеза између немачких суседа, како би Немачку опколила, заштитила своје источне границе, и на дужи временски период спречила Немачку да опет постане утицајна сила у Европи и свету. Постојало је неколико предлога мировног уговора, међу којима је предлог адмирала Фоша био најрадикалнији, док је блажу верзију предложила влада на челу са Клемансоом. Уз одређене промене, овакав нацрт ће бити основа за уговор који ће бити потписан 28. јуна 1919. године.

14 Stanislav Sretenović, *Francuska i Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca 1918-1929*, Institut za savremenu istoriju, Beograd 2008, 98-99.

15 На челу Комисије за територијална питања био је Андре Тардје, Комисије за Друштво народа – Вудро Вилсон, Комисије за ратну одговорност – амерички министар иностраних послова Роберт Лансинг, и Комисије за одређивање ратне штете – француски дипломата Клоц. Ч. Попов, 128.

16 Андреј Митровић, *Југославија на Конференцији мира 1919-1920*, Прометеј, Нови Сад 2019, 233.

Нацрт је подразумевао ревизију Франкфуртског мира из 1871. године којом би се под окриље Француске вратили Алзас и Лорена.¹⁷ У вези са плаћањем ратних репарација, међу четворицом лидера земаља победница било је доста расправа о висини износа. Поводом тог питања формирана је и посебна комисија за ратне репарације, која је одредила да је Немачка дужна да на име прве рате до маја 1921. године исплати пет милијарди долара, док је износ читавог дуга номинално износио 33 милијарде долара а ефективно 12,5 милијарди.¹⁸ Немачка јавност је овакав вид одређивања репарација сматрала једностраним наметањем воље победника, иако је немачка страна и сама учествовала у процесу формулисања, без могућности одлучивања али уз слободу да изложи своје мишљење о износу и начину одређивања репарације. Током преговора за немачку страну није био приоритет да смањи износ репарација, већ се основ њеног дипломатског деловања базирао на минимализацији територијалних губитака и одбацивању одговорности за започињање рата. Немачка је чак била спремна и да прави уступке у погледу плаћања репарација само да би њена територијална целовитост остала релативно очувана. Временом је преовладало мишљење, које је изнео Адам Туз, да је такав економски систем кажњавања претио да Немачку сведе на ниво трећеразредне државе попут Кине или Египта, које су у периоду империјализма имале симболе независности али су суштински биле под страном војном и финансијском контролом.¹⁹ То је само делимично тачно: репарације и обавеза плаћања су саме по себи трауматичне за буџет сваке државе, па и оне која је економски стабилна, али далеко од тога да су овакве репарације до те мере наудиле Немачкој и уназадиле је, јер је она у постверсајској деценији забележила видљив економски напредак са завидним стопама економског раста, чему је врло допринела индустрија која је остала неоштећена током рата.²⁰

Немачка војска је ограничена на само 100.000 војника и 4.000 официра, док су немачке колоније у Африци и Кини подељене између сила Антанте.²¹ Наизглед, требало је да ове две ставке у додатној мери казне Немачку – али оне су, парадоксално, додатно

17 Ч. Попов, 122–123.

18 На крају, у коначној верзији Версајског мировног уговора износ репарација био је готово дупло нижи од цифре од 25 милијарди долара коју је немачка страна нудила у свом нацрту мировног уговора. Б. Беговић, 73, 80.

19 Adam Tuz, *Potop: Velliki rat i prekrajanje svetskog poretka* (prevela Radmila Ivanov), Clio, Beograd 2019, 324.

20 Б. Беговић, 109.

21 А. Митровић, *Време нејирљивих*, 56.

омогућиле привредни напредак Немачке. Ограничење војске је значило и моментално смањење издатака за војне снаге, што је допринело уравнотеженом буџету уз значајно мање пореско оптерећење, а то погодује привредом расту. Готово слична ствар десила се и са колонијама: њиховим губитком Немачка је само уштедела, јер су током предратних година њени издаци на име колонија били већи од прихода, те се може закључити да је мотив Немачке да контролише удаљене територије био само политичке природе.²²

Највеће и најжустрије дискусије унутар Врховног савета ипак су вођене о питању Сарске и Мајнске области. Француска је због стратешких и економских разлога захтевала да се њој припоје ове две области, чему су се САД и Велика Британија оштро супротставиле. У овоме се видела бојазан англо-америчког фактора од превеликог јачања Француске, односно бојазан да ће Европа у којој је Француска толико јака бити у истој мери нестабилна као што је била и пре 1914. године. То ће бити и један од разлога слабог повезивања Велике Британије и Француске у послератном периоду.²³ До решења питања Сарске и Мајнске области се ипак дошло: обе области су на 15 година стављене под контролу Друштва народа.²⁴ Француска није потпуно остала без плена, и добила је ексклузивно право на експлоатацију рудника у Сару као вид компензације за опустошен север земље током рата.²⁵ Договорено је било и да се спроведе потпуна демилитаризација леве обале Рајне. Важан део Версајског уговора било је стварање Пољске као међународно признате државе, која је обликована тако да буде брана потенцијалном немачком милитаризму и бољшевичком продору у срце Европе. Због тог мотива добила је значајна проширења, укључујући западну Пруску, посебне трговинске погодности за град Гдањск, који је на интервенцију Британаца стављен под управу Друштва народа, док је територијама Маријенвердер и Аленштајн дато право да се плебисцитом изјасне о својој даљој судбини.²⁶ Оно што је Немце највише погодило и изазвало јасна противљења Версајском уговору – уз територијалне губитке при формирању Пољске и наметање кривице за изазивање рата – јесте то што је Немцима било ускраћено право на самоопредељење, чиме је велики број Немаца остао ван постверсајских граница Немачке, док је једном тачком Версајског уговора било забрањено уједињење

22 Б. Беговић, 108–109.

23 Michael S. Neiberg, *The Treaty of Versailles*, Oxford university press, London 2017, 26.

24 Ч. Попов, 132–133.

25 M. S. Neiberg, 39.

26 Ч. Попов, 133–134.

Немачке и Аустрије, јер је против таквог уједињења најоштрије била Француска.²⁷

Окривљена као искључиви кривац за рат, Немачка потписује овакав мировни уговор, којег адмирал Фош због „суровости” симболички назива примирјем.²⁸ Уговор је потписан у Дворани огледала у Версају, 28. јуна 1919. године.²⁹

Како опажа Жак Бенвил, изразито десно оријентисани политичар послератног доба, споразум у Версају је био „сувише благ у својој окрутности”.³⁰

Овакав исход је у првим годинама указивао на Француску као на водећу силу заштитницу Версајског система, али (како је и Черчил тврдио) њен положај је након Версаја био сложенији него пред почетак Великог рата: услед политичке и идеолошке револуције, са светске сцене нестаје Русија као поуздан савезник Француске; САД се враћају политици изолационизма, због чега губе интерес за заштиту тековина Мировне конференције; нестанком Хабзбуршке монархије највећи део Немаца из некадашње црно-жуте монархије гравитира ка Немачкој као својој матици; Велика Британија је незаинтересована за питања у копненом делу Европе, а у ред неповољних фактора за Француску можемо сврстати и стално неповерење на релацији Париз – Рим, где Италија, поготово од доласка Мусолинија на власт, није одавала утисак лојалног партнера.³¹

3. ЈУГОСЛОВЕНСКО ПИТАЊЕ НА МИРОВНОЈ КОНФЕРЕНЦИЈИ И ФРАНЦУСКА

3.1. Прводецембарско уједињење

После пробоја Солунског фронта септембра 1918. године српска војска је, на апел представника Државе Словенаца, Хрвата и Срба и других локалних већа, кренула у ослобађање свих јужнословенских простора. Напредовањем српске војске више се није постављало питање да ли ће се Јужни Словени ујединити, већ је сада питање било само када и како. Темељ на ком је будућа држава требало да почива био је дефинисан у два документа: Нишкој декларацији од 4. де-

27 Б. Беговић, 82-83.

28 Б. Милисављевић, 56.

29 Ч. Попов, 142.

30 J. Bainville, *Les Consèquences politiques de la paix* (Paris, 1920), наведено према: А. Туз, 304.

31 Dragan Petrović, *Francusko-srpski odnosi*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd 2011, 81-82.

цембра 1914. године, и Крфској декларацији од 20. јула 1917. године. Потписници Крфске декларације били су Никола Пашић, председник Владе Краљевине Србије, и Анте Трумбић, председник Југословенског одбора, организације коју је чинила група јужнословенских политичких емиграната из Хабзбуршке монархије. Крфском декларацијом је било одређено да ће будућа држава бити уставна парламентарна монархија са династијом Карађорђевић на челу, и да ће се звати Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, чиме се наглашава да је то држава једног народа са три имена. Будућа држава ће имати јединствене званичне државне симболе, и биће обезбеђена једнакост све три вере, православне, исламске и католичке, и оба писма, ћирилице и латинице. Поред ових важних питања око којих су обе стране биле сагласне, постојала је једна спорна тачка која ће се током читавог постојања Краљевине СХС (и потоње Југославије) провлачити и успоравати њен напредак. То је било питање унутрашњег уређења државе. Српска страна је заступала унитарни принцип, сматрајући да је то најбољи пут да се вековима подељена браћа повежу, док је, са друге стране, Југословенски одбор већ тада био за државу на федералним основама, страхујући од превеликог српског утицаја који би у централизму био свеprisутан.³² Такав утицај српског фактора би могао у сваком моменту, како се мислило у Загребу, да просто надјача друга два конститутивна народа и мањинске народе.³³

Осокољени напредовањем српске војске, јужнословенски народи из свих крајева Аустроугарске почели су све гласније да кличу коначном уједињењу. Ношени оваквим народним ентузијазмом политички лидери Срба, Хрвата и Словенаца током октобра 1918. године оснивају Народно вијеће у Загребу, које је деловало као политичко представништво и на чији предлог је Хрватски сабор крајем октобра донео одлуку о прекидању свих правних односа са Аустроугарском монархијом. После слома Аустроугарске на фронтима, Народно вијеће прави следећи корак тиме што проглашава Државу Словенаца, Хрвата и Срба, коју нико није признавао. Ово је био велики корак у процесу уједињења Јужних Словена, јер је тиме југословенско питање подигнуто на највиши политички и међународни ниво, и у кратком року су обједињени и охрабрени сви Јужни Словени преко Дрине, Дунава и Саве. Синхронизујући своје ставове, Југословенски одбор и делегати Народног вијећа (уједно и делегати Државе Словенаца,

32 Зоран Мирковић, *Српска њравна историја*, Универзитет у Београду - Правни факултет, Београд 2019, 219-220.

33 Проблематичан је био и сам концепт од само три конститутивна народа, којим су се директно запостављали остали народи, а којих је у моменту уједињења било дванаест на простору југословенске краљевине.

Хрвата и Срба) почели су заједно да делују како би ојачали свој положај наспрам Владе Краљевине Србије током преговора о уређењу будуће земље. Са усаглашавањем ставова између страна о томе како треба да функционише будућа земља покушало се у Женеви између 6. и 9. новембра 1918. године, на конференцији којој су присуствовали чланови Народног вијећа предвођени Антоном Корошецом, делегати Југословенског одбора на чијем челу је био Анте Трумбић, председник Владе Краљевине Србије Никола Пашић, и представници српске скупштинске опозиције. Током преговора у Женеви било је предвиђено управо конфедерално уређење, премда је Пашић, заступајући став Владе, био је изричито против тога. Међутим, Пашић је у свом ставу био усамљен, јер су наспрам њега стајали уједињени остали учесници преговора, који су из својих разлога били - или против Пашића, попут српске опозиције, или против унитарног концепта. Против унитарног концепта су били чланови Југословенског одбора, као и Хрвати и Словенци из Народног вијећа. Једини од чланова Народног вијећа који је током преговора у Женеви оштро бранио унитарни концепт био је Србин Светозар Прибићевић, потпредседник тог тела, који ће касније пружити подршку Пашићу у дезавуисању овог уговора.³⁴ Према ставу Лазара Марковића, „српска опозиција била је руковођена само жељом да напакосте Пашићу”, и „српски опозиционари нису хтели, или пак нису могли толико да се уздигну у једном општем националном питању као што је била ствар уједињења и да забораве на своје партијске препирке и интересе”.³⁵ Суочен са практично безизлазном ситуацијом Пашић је био принуђен да потпише овај споразум, након чега је наишао на осуду регента Александра Карађорђевића, али и оставке министара у својој влади. Општи став министара је био да се овакав споразум не сме ни разматрати зато што, како су навели, њиме се „Срби из Босне и Херцеговине, Срема и Славоније, Далмације и Лике, Бачке и Баната и Барање одвајају од Србије”.³⁶ Не видећи друго решење Пашић је 12. новембра поднео оставку и распустио ту владу, чиме је Женевски споразум остао само мртво слово на папиру, али и опомена да се поново није нашло заједничко решење питања унутра-

34 На конфедералном уређењу највише се инсистирало са хрватске и словеначке стране; оне су инсистирале и на томе да српска влада призна загребачко Народно вијеће као легитимну владу међународно непризнате Државе Словенаца, Хрвата и Срба, која би заједно са Владом Краљевине Србије учествовала у формирању земље, при чему би била организована заједничка министарства. З. Мирковић, 220–221.

35 Мира Радојевић, *Српски народ и Југословенска краљевина 1918–1941*, Српска књижевна задруга, Београд 2019, 210.

36 Милорад Екмечић, *Сиварање Југославије 1790–1918*, књига 2, Просвета, Београд 1989, 815.

шњег уређења државе, што ће изазвати нове и још дубље националне и страначке поделе које ће се рефлектовати на изгласавање Устава из 1921. године.

Упоредо са сломом Аустроугарске и слављењем савезничких победа и победа српске војске дуж читаве територије будуће земље – народни представници у ослобођеним крајевима одлучивали су се на сазивања народних скупштина, које би и званично дале легитимитет и потврдиле сједињење са Краљевином Србијом и стварање Краљевине СХС.

У Војводини је већ током октобра и новембра постојала апсолутна сагласност да је уједињење потребно у најкраћем могућем року, само је било питање на који начин га спровести. Око тога су се сукобљавала два мишљења, и то представника двеју српских странка, демократске и радикалне. На *Великој народној скујиштини Срба, Буњеваца и друјих Словена у Банајиу, Бачкој и Барањи*, која је сазвана 25. новембра 1918. године у Новом Саду, донета је одлука о прикључењу ових области Краљевини Србији.³⁷

Дан након скупштине у Новом Саду, 26. новембра 1918. године Велика скупштина српског народа у Црној Гори такође је донела одлуку о уједињењу са Србијом. Као главни разлог овакве одлуке народни делегати су навели коначно решавање српског националног питања: „српски народ у Црној Гори једне је крви, једног језика, једних тежњи, једне вјере и обичаја с народом који живи у Србији и другим српским крајевима”.³⁸

Не водећи рачуна о одлукама Народне владе у Сарајеву и Народног вијећа у Загребу, током 27. и 28. новембра на десетине срезова Босне и Херцеговине, попут Бање Луке, Босанске Крупе, Кључа и Теслића, прогласило је уједињење са Краљевином Србијом.³⁹

На заседању Народног вијећа у Загребу 24. новембра 1918. године већински је изгласано уједињење непризнате Државе Словенаца, Хрвата и Срба са Краљевином Србијом али с тим да делегати Народног вијећа на званично проглашење уједињења у Београду оду са „Напутком”, документом којим су желели да наметну одредбе које су већ јасно одбијене у Женеви, покушавајући да изједначе свој положај

37 Васа Стајић, као демократа, сматрао је да се уједињење са Србијом треба спровести заједно са другим јужнословенским крајевима који су били под влашћу Хабзбуршке монархије, док је супротно мишљење – које је и превадало – жустро заступао радикал Јаша Томић, који је сматрао да је прво потребно уједињење са Србијом као матицом, објашњавајући свој став схватањем „како му је ближа српска кошуља од југословенског плашта”. М. Радојевић, 220, 225.

38 *Ibid.*, 227.

39 *Ibid.*, 229.

са положајем Краљевине Србије. Због сложености ситуације и лошег међународног положаја у којем се налазила непризната Држава СХС, нико релевантан на тај документ није обраћао пажњу у моменту уједињења. Свесни ситуације да једино они успоравају својим захтевима коначно уједињење, делегати непризнате Државе СХС дошли су у Београд 27. новембра 1918. године, што је практично значило да је само питање момента када ће се званично прогласити стварање нове државе. Чин уједињења 1. децембра 1918. године спровео се тако што је један од делегата Народног вијећа из Загреба, зубар др Анте Павелић, прочитао „Адресу” у којој су наведени основни темељи на којима је настала нова држава, на шта је регент, принц Александар Карађорђевић, потврдно одговорио својом прокламацијом, чиме је и званично проглашено Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца.⁴⁰

Оваквим исходом остварена је једна велика мисија коју је Србија започела 1912. године ослобађањем српског народа на простору Косова и Метохије, Рашке земље и Македоније – а која се завршила коначним уједињењем јужнословенских народа, чиме су они постали, у оквиру Краљевине СХС, по први пут релевантан чинилац на светској политичкој сцени. Уједињење је било најмање политички чин, оно је било исход „одређеног процеса модернизације југословенског друштва”.⁴¹ Тако су јужнословенски народи уједињењем направили један велики цивилизацијски искорак какав се само неколико деценија раније догодио у Немачкој и Италији, с тим да су јужнословенски народи пре тога вековима били под туђом империјалном влашћу, често борећи се само за голу националну и духовну егзистенцију. Нажалост, један овако величанствен моменат је потиснуо конкретне проблеме, али само накратко, па су већ у првим месецима нову државу почели да нагризају међустранички сукоби и све присутнији српско-хрватски антагонизам. Такво стање је отежавало рад тек насталим институцијама попут Привременог народног представништва, које једва да је функционисало због економске кризе, апстиненције посланика и непостојања кворума, критике на рачун самог демократског капацитета тела.⁴² Услед слабог и неагилног функционисања Привременог народног представништва ефективна власт лежала је у рукама влада које су током вануставног периода донеле преко

40 *Ibid.*, 231.

41 *Ibid.*, 234.

42 Привремено народно представништво свој рад је започело фебруара 1919. године и било је замишљено као носилац законодавне гране власти током периода државно-правног провизоријума, а чиниле су га готово све политичке партије и организације са простора читаве југословенске краљевине. Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918–1988, prva knjiga*, Nolit-Beograd, Београд 1988, 80.

800 уредби у рангу закона, нарушавајући тако демократски баланс и принцип поделе власти.⁴³ Поред влада које су се, истини за вољу, често мењале, важан политички фактор био је и регент Александар Карађорђевић чији је утицај на политичке токове такође био незанемарљив, а са чим се у великој мери нису слагале политичке странке Хрватске и Словеније. Међутим, до почетних раздора – који су се касније само додатно продубљивали – нису доводили само политички сукоби и другачија политичка еманципација. Разлике су постојале и у погледу културе, историјског наслеђа, правног поретка и вероисповести, тако да је држава практично улазила из једне кризе у другу.

3.2. Велике силе и југословенско уједињење

Не треба изоставити реакције и однос великих сила према самом уједињењу, и то да нису све на исти начин и истим интензитетом реаговале. Из перспективе великих сила – превасходно Велике Британије, Сједињених Америчких Држава, Италије, а делимично и Француске – почетком 1918. године готово да није било назнака да ће настати таква једна држава попут Краљевине СХС, или да ће њен настанак подржати савезници. Међу англо-америчким дипломатама је већ крајем 1916. године владао став да је Европи потребан сепаратни мир са Аустроугарском, након ког ће се она реформисати и конфедерализовати. У прилог овоме говори и став Вудроа Вилсона почетком 1918. године, када је пред Конгресом обелоданио свој програм од 14 тачака у ком ипак није било назнака које би слутиле на нестанак Аустроугарске.⁴⁴ Са овим се готово у потпуности сложио и британски државник Дејвид Лојд Џорџ у говору пред британским синдикатима. У кабинету Лојда Џорџа али и у Форин офису било је дипломата са изразитим аустрофилским ставовима.⁴⁵ Британске дипломате су неколико пута током рата излазиле са нацртима и меморандумима у којима су се превасходно наводиле обавезе Британије према савезницима. Харолд Никлсон је у свом меморандуму, набрајајући британске обавезе према савезницима, био мишљења да су обавезе Велике Британије према Србији прекинуте 1915. године српским одбијањем

43 Branka Prpa, *Srpski intelektualci i Jugoslavija 1918-1929*, Clio, Beograd 2018, 44-45.

44 М. Радојевић, 188.

45 Лорд Сесил, британски дипломата, мислио је да је Европи потребан *status quo*, додајући: „Не сматрам да су независна Пољска или Југославија или чак Чехословачка у интересу Британије.“ Dragoljub R. Živojinović, „Velika Srbija ili Jugoslavija? Velika Britanija i jugoslovensko ujedinjenje 1914-1918. godine“, Nikola B. Popović (ur.), *Stvaranje jugoslovenske države 1918*, Institut za savremenu istoriju, Beograd 1983, 168.

да се Македонија, коју је Србија ослободила током Првог балканског рата, додели Бугарској да би Бугарска заузврат приступила силама Антанте.⁴⁶ Српски политички представници били су свесни да је овакво стање незаинтересованости за српске и југословенске аспирације било проузроковано и политичким стањем у Русији, која је била захваћена бољшевичком револуцијом, а коју је Краљевина Србија искључиво перципирала као своју заштитницу. Овакав став Велике Британије натерао је српску владу да почне да размишља о минималним циљевима као резервном решењу које би подразумевало припајање Босне Краљевини Србији, укључујући излаз на море, што се у одређеној мери поклапало са политиком Форин офиса.⁴⁷

Француска је почетком 1918. године мудро вагала и чекала прави моменат у ком ће дати јасан сигнал о питању југословенског уједињења. Постојала су два разлога која су утицала на такав неодређени став Француске. Први разлог је био да све док постоји могућност за скапање сепаратног мира са Аустроугарском – Француска не иступа са пројугословенским ставовима.⁴⁸ Уз овај је постојао и други, вероватно важнији, разлог који се тицао Италије, коју Француска (бар током рата) није желела ни на који начин да превари или да са њом погорша односе. О томе довољно говори и чињеница да ниједна ратна француска влада, укључујући и владу Жоржа Клемансоа, није изашла са званичним ставом о Нишкој и Крфској декларацији, па чак ни о било каквим променама граница на тлу Европе у случају победе Антанте.⁴⁹ Италија је сваку врсту југословенског уједињења посматрала као кршење Лондонског уговора из 1915. године.⁵⁰ Француска је водила рачуна о савезничким интересима – али, упоредо, и о својим државним интересима, који се нису у потпуности подударали са аспирацијама Италије. За Француску би надмоћ Италије на Балкану значила и потискивање француског утицаја, који је она градила

46 *Ibid.*, 169.

47 Чедомир Антић, *Неизабрана савезница: Србија и Велика Британија у Првом светском рату*, Завод за уџбенике, Београд 2012, 378 и даље.

48 Ljiljana Aleksić-Pejković, „Francuska diplomatija i stvaranje Jugoslavije“, *Stvaranje jugoslovenske države 1918*, Institut za savremenu istoriju, Beograd 1983, 177.

49 Biljana Stojić, „Georges Clemenceau and creation of Yugoslavia“, Александар Раствовић, Миљан Милкић (ур.), *Крај Великог рата – пут ка новој Европи*, Институт за новију историју Србије, Београд 2020, 246.

50 Лондонским споразумом Италији су, у случају победе, од стране Велике Британије, Француске и Русије гарантована више него озбиљна проширења, која су подразумевала територије јужног Тирола, Истре, Далмације, Трст, контролу над Валомом и над делом колонија у Африци, чиме би се практично све империјалистичке тежње Италијана оствариле. Богдан Љ. Поповић, *Дипломајска историја Србије*, Завод за уџбенике, Београд 2010, 566.

још пре Великог рата. Према мишљењу француског дипломате Фон-тена, који је био и посланик Француске при српској влади на Крфу, својим ширењем на Балкан Италија би преузела утицај Аустрије, чиме би природно био продубљен анимозитет између Италије и Југословена који већ постоји, што би користило немачким интересима, а на штету Француске.⁵¹

Став великих сила, поготово Сједињених Америчких Држава, према југословенском уједињењу радикално се променио током пролећа и лета 1918. године услед аустроугарског приближавања Немачкој за време њених офанзива на западном фронту. То је био јасан сигнал да се од политике потенцијалног удаљавања Аустроугарске од Немачке мора одустати, чиме су и последње наде о сепаратном миру са Аустроугарском пале у воду. Прва отворена савезничка подршка југословенском питању дошла је од државног секретара САД Роберта Лансинга речима да „националне тежње Чехо-Словака и Југословена за слободом имају искрену симпатију његове владе”, док су почетком јуна 1918. године Француска, Италија и Велика Британија након састанка изашле са заједничким документом где су се у тачки два сагласиле са Лансингом и изразиле симпатије према борби југословенског народа за слободу. Међутим, најјача потврда промене савезничке политике била је званична изјава Вудроа Вилсона којом он као званични ратни циљ своје државе одређује комплетну дезинтеграцију Аустроугарске, након које би слободни народи са њених простора сами, уз поштовање принципа самоопредељења, одлучили у којој држави желе да живе.⁵²

Међу разлозима који су допринели да се промени став савезника према југословенском питању било је и потписивање Брестлитовског мира између Немачке и револуционарних власти у Русији 3. марта 1918. године, по ком је Русија изгубила територије Пољске, Белорусије и Украјине – па је самим тим Русија изгубила и своје интересе на Балкану. Из перспективе западних земаља савезница нестао је још један разлог због ког би требало очувати Аустроугарску, која је служила као брана ширењу руског утицаја на Балкану.⁵³ Усклађујући своје ставове савезници, а пре свега Француска, сада су могли да отвореније шаљу сигнале подршке Србији. Током заједничког обележа-

51 Lj. Aleksić-Pejković, 176.

52 М. Радојевић, 198–199.

53 Велики утицај на промену политике према Аустроугарској имао је и *Конференција о утицају народа Аустроугарске* одржан у Риму априла 1918. године на ком су, уз Југословене, учествовали и Чеси, Пољаци, Словаци. Скуп је имао велики одјек у савезничкој јавности, и утицао на подизање расположења које је било усмерено ка рушењу Аустроугарске. *Ibid.*, 192.

вања француског државног празника 14. јула 1918. године, у коме су учествовале српска и француска војска, француски посланик Фонтене је изјавио „како Француска и Србија ратују раме уз раме како би оборили ту Бастиљу (Аустроугарску) која и даље народе држи у ланцима”.⁵⁴ Током лета је и у британској јавности порасла подршка уједињењу. Тако је професор београдског универзитета Мицић одржао говор у Менсон хаусу (*Mansion house*), ком је присуствовао и британски министар иностраних послова Артур Балфур, и током говора навео да је „циљ Србије слобода и јединство Срба, Хрвата и Словенаца”, додајући како у будућој Европи неће бити „поробљених народа”, и да ће будућа држава бити „чувар Блиског Истока”.⁵⁵

Комбинованим српско-француским пробојем Солунског фронта и муњевитим напредовањем српских трупа ка Србији, али и дуж читавог Балкана, током септембра и октобра 1918. године, што је најављивало капитулацију најпре Бугарске а потом и Аустроугарске - отворена је нова, завршна фаза у формирању заједничке југословенске државе. Свесне нових околности, велике силе су сада покушавале да уједињење, које је у том моменту већ било неупитно, некако укључе у своје интересе. У самој Француској била су подељена мишљења о концепцији нове југословенске државе. Жорж Клемансо је од доласка на чело француске владе 1917. године па све до пробијања Солунског фронта имао емпатије према српском страдању, али Србију није сматрао претерано важним фактором и њени захтеви нису спадали у круг питања којима се он примарно бавио. Како би допрли до што шире јавности, али и званичних и незваничних дипломатских канала, Југословенски одбор и српска влада су финансијски помагали штампање и објављивање чланка и брошура који су афирмативно говорили о југословенском уједињењу.⁵⁶ Међутим, француска политичка јавност није имала јасан и кохерентан став о концепцији нове југословенске државе, већ је била подељена у две јасно поларизоване фракције. Део владе Жоржа Клемансоа и поједини амбасадори били су ближи федералном концепту на ком је инсистирао Југословенски одбор. У пружању подршке Југословенском одбору предњачили су амбасадори Француске у Великој Британији (Пол Камбон) и у Сједињеним Америчким Државама (Жан Жул Жусеран), који су умногоме кривили Пашића карактеришући га као политичара са „конзервативним ставовима” који је грубо занемаривао верске и културне разлике, те тако направио лош темељ за нову државу.

54 S. Sretenović, *Francuska i Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca*, 92.

55 Ч. Антић, 401.

56 В. Стојић, 246.

Влада Краљевине Србије је, с друге стране, добијала подршку за свој унитарни концепт од француског посланика при српској влади Жозефа де Фонтенеа и дела војске, где је свакако предњачио генерал Франше д'Епере – и та подршка је била из неколико разлога.⁵⁷ Први је био у складу са реалполитиком, јер су пружањем подршке Пашићу и српској страни практично чували своју стратешку позицију и интересе у Србији али и на Балкану, који су били угрожени појавом Велике Британије – која је претендовала на немачко наслеђе у Хрватској и Словенији, и подржавала Југословенски одбор и Народно вијеће током преговора са српском владом. По речима Фонтенеа „интерес Француске био је да одржи Пашића на власти будући да је био гарант да ће Србија остати искрено и апсолутно потчињена Француској”.⁵⁸ Други и мање познат разлог, код ког су се интереси влада Краљевине Србије и Француске подударили, био је жеља Француске да у послератним годинама сузбије католички клерикализам, којег је перципирала као брану за модернизацију и демократизацију друштва.⁵⁹ Овакав став Француске подударио се са ставовима српске владе, јер је идеја о опстанку Аустроугарске долазила и од најклерикалних чинилаца на просторима Словеније и Хрватске (међу којима је, иначе, владао унутрашњи расцеп по неким питањима).⁶⁰

Трећи разлог који је утицао на повезивање Краљевине Србије и Француске у завршној фази рата јесте стање на терену током офанзиве и пробијања Солунског фронта под командом француског генерала Франшеа д'Епера, који ће 1921. године добити почасни чин војводе Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. Француска армија и Д'Епере пружили су подршку српској влади током дихотомије између српске владе са једне стране и Југословенског одбора и Народног вијећа са друге, издавши наредбу почетком новембра 1918. године да „српска војска шаље одељења у све југословенске крајеве да би пружила руку елементима који имају да се организују”,⁶¹ указујући тиме да је потребно хитно деловање јер је на тим просторима влада-

57 *Ibid.*

58 S. Sretenović, *Francuska i Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca*, 96.

59 Гордана Кривокапић-Јовић, „Француска, Срби и хрватско питање“, Момчило Исић (ур.), Срби и Југославија: држава, друштво, политика, Институт за новију историју Србије, Београд 2007, 268.

60 Расцеп међу јужнословенским клерикалним католичким круговима односио се на питање како будућа Хрватска треба да буде дефинисана. Према једном мишљењу једино решење које би било гарант опстанка Хрвата јесте стварање „Хрватске до Дрине“, док је по другом мишљењу било прихватљиво и решење које би значило стварање једне југословенске јединице у реформисаној, конфедералној Аустроугарској. М. Екмечић, *Стварање Југославије 1790–1918*, књ. 2, 782.

61 *Ibid.*, 819.

ло безакоње, које је могло довести до грађанских сукоба. Француска влада је током тог периода покушала да буде и медијатор у спору, предлажући српској влади да део чланства Југословенског одбора уђе у владу, што је Анте Трумбић одбио, док је током трајања преговора у Женеву, не признајући званично легитимитет Југословенског одбора, била привидно уздржана, наглашавајући Трумбићу да разуме српске ставове и да не може заборавити заслуге Пашића и српског народа, који су били верни савезници током ратних сукоба. Ово ће касније имати за последицу врло негативан став према Француској и њен слаб утицај на простору где су већински живели Хрвати.⁶² Француска и српска концепција етничког југословенства биле су врло блиске, и полазиле су од премисе да су Југословени већ тада били једна етничка целина, или ће кроз генерације то постати. Бранећи идеју етничког југословенства, Жозеф де Фонтене у свом писму министру спољних послова Француске Пишону 1919. године покушава да докаже да је теорију Балплаца (седишта Министарства спољних послова Аустроугарске) о немогућности суживота Срба и Хрвата због верских различитости могуће превазићи присуством већег степена толеранције – али и да јединство Француске није изграђено током пар месеци или година већ је за то био потребан дужи временски период, док је, како наводи, сам темељ југословенства постављен солидно.⁶³

На становишту супротном од француског била је Велика Британија са својом рационалном и прагматичном политиком, ненаклоњеном српском плану о уједињењу. Кад су пропале и последње шансе да се издејствује сепаратни мир са Аустроугарском Велика Британија је била свесна да је југословенско уједињење реалност, али је настојала да то уједињење некако укалупи у своје интересе. Адут Велике Британије био је Југословенски одбор, са којим је успоставила јасне односе и којем је више веровала него српској влади. То се видело и на примеру преговора са почетка 1918. године, на инсистирање британског дипломате Викема Стида, између председника Југословенског одбора Анте Трумбића и председника италијанске владе Виторија Орланда, који су – уз велики притисак који је вршен на Југословенски одбор – имали за последицу тзв. Лондонски закључак.⁶⁴ Овим документом је делимично остварено релаксирање односа између југословенске и италијанске стране, с тим да ово буде пут помоћу ког ће Југословенски одбор добити на легитимитету али и ојачати своју позицију

62 Lj. Aleksić-Pejković, 180-182.

63 Г. Кривокапић-Јовић, *Срби и Југославија*, 269-270.

64 Б. Љ. Поповић, 588-589.

према Србији. Пружањем подршке Југословенском одбору британске дипломате Викем Стид и Роберт Ситон-Вотсон нису криле своје негативне ставове о српској династији и Николи Пашићу, сматрајући их главним препрекама за остваривање својих циљева који су били везани за стварање југословенске федерације. Роберт Ситон-Вотсон српску династију карактерише као важан субјекат при уједињењу Срба, Хрвата и Словенаца, али сматра да ће, чим се то уједињење заврши, допринос династије постати штетан; зато и сматра да је много лакше успоставити републику, па потом федеративне државе.

Управо је то била и суштина поделе између српске владе и Југословенског одбора, јер је Југословенски одбор инсистирао на међународном признању, што би довело само на корак до међународног признања Државе Словенаца, Хрвата и Срба, против чега је била Србија. Заједно са делегатима Југословенског одбора и британске дипломате су сматрале да до тог признања треба да дође, по истом принципу по ком је дошло и до признања делегата Чехословака и Пољака – изостављајући једну чињеницу на коју је Пашић указивао, а то је да после распада Аустроугарске ни Пољаци ни Чеси ни Словаци нису имали своје матичне државе, док је матица и једини легитимни представник аустријских и свих других Југословена била Краљевина Србија. Бранећи ставове Југословенског одбора, Британци су оптуживали српску владу да својим деловањем упорно ради на ревизији и кршењу Крфске декларације.⁶⁵ Милорад Екмечић запажа како су у „сукобу српске владе и југословенског одбора британски дипломатски радници играли значајну улогу”,⁶⁶ јер су током завршне фазе рата покушавали да направе један јединствен фронт против Пашића и политике српске владе, уједињујући српску опозицију и делегате Југословенског одбора и Народног вијећа. Ипак, уз сву подршку коју је Велика Британија током преговора српске владе и Југословенског одбора давала Југословенском одбору – до званичног признања Државе Словенаца, Хрвата и Срба није дошло, највише због саме ситуације на терену. У страху од напредовања Италије и анархије која је настала након слома Аустроугарске, али и под притиском већинског локалног становништва, делегати Народног вијећа отишли су у Београд где је, како Чедомир Антић наводи, „уједињење извршено силом прилика”, чиме су практично сви противници уједињења доведени пред свршен чин.⁶⁷

65 Ч. Антић, 404–406.

66 М. Екмечић, *Стварање Југославије*, 813.

67 Ч. Антић, 431.

3.3. Краљевина СХС на Конференцији мира

Долазећи на Конференцију мира делегација Краљевине СХС имала је два главна задатка: међународно признање државе и одбрану граница територије коју је српска војска ослободила.

Делегација Краљевине СХС била је једна од најбројнијих делегација у Паризу, и имала је 110 чланова. Међутим, овај број је зависно од тока рада конференције варирао, па је у моменту распуштања износио само 12 делегата.⁶⁸ Делегати су били подељени по секцијама, а највећи значај имала је политичка секција, која је својим вишенационалним саставом тежила да потврди идеју уједињења југословенских народа. Број српских делегата у политичкој секцији (али и у другим секцијама) био је доминантан. У политичкој секцији била су тројица Срба наспран двојице Хрвата и двојице Словенаца. Ту секцију су чинили: Никола Пашић, председник Владе Краљевине Србије током Првог светског рата и највиђенија политичка личност Краљевине Србије с почетка 20. века; Анте Трумбић, Хrvat чија је популарност током рада Конференције расла, а који је био глас Јужних Словена у Хабзбуршкој монархији и министар спољних послова новостворене Краљевине СХС; Миленко Веснић, угледни српски дипломата и посланик у Паризу; Иван Жолгер, Словенац који је, иако искусан политичар, својим учешћем негативно утицао на углед врха делегације због своје раније службе на месту министра у Аустроугарској монархији. Нешто касније ће се политичкој делегацији придружити још један Србин, представник црногорске секције и борац за уједињење са Србијом, Андрија Радовић. Помоћни чланови политичке делегације били су Отокар Рибарж и Јосип Смодлака искусни политичари из Далмације и западне Истре, а трећи помоћни члан био је реномирани српски дипломата Матеја Бошковић. Друге земље (попут Француске или Америке) имале су за делегате највише представнике државе, али овако састављена делегација Краљевине СХС је тај недостатак надоместила великим угледом који су њени чланови уживали.⁶⁹ Уз политичку секцију, остали чланови делегације су били, према својим задужењима, распоређени по другим секцијама.

Јован Цвијић је координисао рад етнографско-историјске секције, чији је задатак био можда и најтежи: да одреди територије и границе до којих нова држава треба да се простире. Да би рад чланова ове секције био целисходан и темељан, били су у обавези да прикупљају документа историјске и географске природе помоћу којих ће политичка делегација боље утемељити и бранити своје ставове у погледу

68 А, Митровић, *Југославија на Конференцији мира*, 21.

69 *Ibid.*, 42-46.

граница. Број делегата у овој секцији никада није био јасно одређен, јер су често за разна питања позивани стручњаци из земље да дају своје мишљење, а који нису били стални чланови. У сваком случају, стожер делегације (на почетку, али и након априлског смањења броја чланова) уз Цвијића су чинили: Александар Белић, Станоје Станојевић, Фердо Шишић, Лујо Војновић и Тихомир Ђорђевић.⁷⁰

Слободан Јовановић је био на челу секције за међународно право. Задатак ове секције био је да води рачуна о мировним уговорима са Немачком, Аустријом и Бугарском. Слободану Јовановићу су помагали Милета Новаковић и Драгутин Протић, који је био члан финансијско-економске, саобраћајне и краћи период црногорске секције, док је Коста Кумануди само у специфичним моментима помагао рад делегације. Као замена Милети Новаковићу накратко је био Словенац Леонид Питаец, професор Правног факултета у Љубљани. Члан ове делегације био је и Арчибалд Рајс, једини странац у делегацији и лекар чији су извештаји и истраживања помогли у откривању злочина аустроугарске, немачке и бугарске војске над српским становништвом током Великог рата.⁷¹

Војну секцију је предводио ђенерал Петар Пешић. Делокруг ове секције био је изразито широк, јер су мишљења чланова војне секције коришћена и о питањима граница, ратних репарација, мировних уговора итд. Уз ђенерала Пешића били су пуковник Данило Калафатовић, мајор Мирко Маринковић, мајор Константин Станојевић, поручник Милоје Андрић и поручник Стеван Тоболар. Касније ће се делегацији придружити и вицеадмирал Вјекослав Шуштершич, чији је задатак био да брине о поморским питањима, али и о питању дела ратне морнарице Хабзбуршке монархије који је требало да припадне Краљевини СХС. Ова секција је имала изразито српски карактер у односу на, рецимо, етнографску или економску секцију, које су биле етнички мешане.⁷²

Кад су се секције формирале најпре је било замишљено да поморско-трговачким питањима треба да се бави војна секција. На инсистирање Анте Трумбића основана је посебна секција која је требало да се бави питањем добијања што већег дела аустроугарске морнарице и питањем куповине бродова, али су чланови ове секције били важни јер су се преко њих водили и тајни преговори између Италије и Краљевине СХС средином 1919. године. Чланови ове секције били су Мелко Чингрија, Божо Банац, Богдан Дурбешић и Филип Волф-Вуковић.⁷³

70 *Ibid.*, 48-50.

71 *Ibid.*, 53-55.

72 *Ibid.*, 55-59.

73 *Ibid.*, 62-64.

Економска секција имала је две гране тј. две подсекције: економско-финансијску подсекцију и саобраћајну подсекцију. Председник економско-финансијске секције али и истоимене подсекције био је Коста Стојановић. Њен задатак је био да брине о ратним репарацијама, поништавању ратних дугова, умањивању репарација и дугова делова бивше Аустроугарске који су се ујединили са Краљевином Србијом. Слично као и код етнографске секције број чланова је варирао, што због великог поља деловања делегације што због две подсекције. Уже језгро финансијско-економске подсекције чинили су Милко Брезигар, Вјекослав Јелавић, Иван Јорман, Никола Станаревић, Драгутин Протић, Вјекослав Кисовац, Иво Политео и Јосип Лакатош. Језгро саобраћајне подсекције чинили су председник Милош Савчић, који је уједно био и потпредседник читаве секције, Боро Пајевић, Милан Пујић, Милан Шеноа, Рудолф Ленац и Ранислав Аврамовић. Ово је била етнички најмешовитија секција у оквиру читаве делегације Краљевине СХС.⁷⁴

Секција за штампу, иако се на почетку не помиње у плановима, ипак је формирана јер се увидело да је пропаганда важан сегмент у афирмацији државе, пре свега у иностранству. Секција је организовала издавање једног билтена на три језика, француском, енглеском и српскохрватском, те је тако покушавала да утиче на личности и јавност других земаља. Уз билтен, чланови су припремали и интервјуе са различитим високопозиционираним делегатима великих сила, трудећи се да успоставе што боље односе. На челу ове секције био је Павле Поповић, кога ће током 1919. године заменити Гргур Јакшић, такође члан секције. Уз њих двојицу у секцији су били још Франо Цвијетиша, Милан Грол, Лазар Марковић, Иван Швегл, Јанко Спасојевић, Душан Томић, Павле Стефановић.⁷⁵

Најмања секција по броју чланова била је црногорска секција. Циљ њеног постојања искључиво је био везан за то да даје легитимитет одлукама Велике скупштине српског народа Црне Горе о уједињењу Краљевине Црне Горе и Краљевине Србије из новембра 1918. године, односно каснијем настанку Краљевине СХС. Делегација је стајала насупрот присталицама прогнаног краља Николе, који је био против ових одлука. Чланови су били: Андрија Радовић, који ће касније постати политички делегат, Радован Бошковић и Иван Вукотић, а накратко је члан делегације био и Вуко Н. Митровић.⁷⁶

74 *Ibid.*, 67-70.

75 *Ibid.*, 59-61.

76 *Ibid.*, 71-72.

Важно питање које такође треба размотрити тиче се односа владе у земљи и делегације у Паризу. Начелно, делегација је била владин представник на Конференцији мира, и требало је да ради искључиво према смерницама које су стизале из званичног Београда. Подела надлежности је само површно била дефинисана, чиме су делегацији дати простор и аутономија у доношењу одлука и вођењу преговора. Влада је чак у многим ситуацијама имала саветодавну улогу, којом је утицала, не пресудно, на коначну одлуку делегације. Влада је била свесна да се не може доследно посветити и бављењу спољном политиком и политиком у земљи која је тек формирана, у којој постоје велики противници владе, и чији су велики делови доживели страшна разарања током рата. Посматрајући са објективног становишта, влада је сматрала да политику на Конференцији може да води само онај ко се тамо налази, ко је у могућности да ситуацију сагледа из свих углова, и ко је у стању да свакодневно прати рад делегација других држава. Треба такође напоменути да у делегацији није било готово ниједног представника владе осим министра спољних послова Анте Трумбића, што додатно показује да је однос владе и делегације био однос два одвојена органа која функционишу у синергији. Одређену дозу флексибилности владе можемо сагледати и кроз призму њене опрезности, јер да је водила стриктну политику и политику неслагања са делегацијом у сваком моменту би била суочена са оставкама и повлачењем чланова делегације, што би додатно дискредитовало не само делегацију у Паризу већ и саму државу. Иако је често имала саветодавну улогу, влада је јасно инсистирала на једном захтеву – поштовањем тог захтева јој се индиректно и признавало начелно старешинство – а то је да буде свакодневно обавештавана о току Конференције и о потезима које делегација чини. Заиста, то је делегација поштовала током читавог рада Конференције.⁷⁷ У прилог овоме говори и један акт од 27. јануара 1920. године у коме делегација „сматра својом првом дужношћу да се у свом раду држи упутстава које prima од краљевске владе”.⁷⁸

Међутим, постојало је и одређених неслагања и несугласица на релацији влада – делегација, као последица тога што надлежности нису биле јасно усаглашене. Као пример могу да се наведу две ситуације. До прве ситуације је дошло августа 1919. године када је Пашић осудио владину наредбу о повлачењу војске из источног Баната – супротно сугестији делегације да се тај предео још неко време држи под контролом војске Краљевине СХС. Овакав потез Пашић је

77 *Ibid.*, 118–123.

78 *Ibid.*

окарактерисао као слабљење позиције делегације у решавању територијалних захтева.⁷⁹

Други пример неслагања је, обрнуто, био владин прекор и осуда делегације јануара 1920. године. Влада у свом телеграму наводи како је – супротно сугестијама и сагласности – делегација доставила Врховном савету ноту којом је прихваћена аутономија северног дела Албаније, који је потенцијално требало да припадне Краљевини СХС. Одговор делегације био је у форми објашњења у ком је оправдавала свој потез тиме што су претходне владине сугестије везане за ово питање биле неупотребљиве, а у наставку наводи да на себе преузима целокупну одговорност за овакав потез.⁸⁰ У другом примеру најбоље је показан ниво аутономије који је делегација захтевала, а који је влада на крају ипак морала да поштује.

У вези са правном дефиницијом нове државе постојале су недоумице да ли је јужнословенска краљевина сукцесор Краљевине Србије, или је то ипак нова држава, која нема никакав пређашњи континуитет. Слободан Јовановић је у својим политичким и правним расправама износио два супротна става уставног и међународног права. Са поља уставног права, да ли ће се нека земља сматрати новом или старом зависи искључиво од ње и од њене жеље, односно од тога да ли ће своју уставност црпети из неког претходног уставног стања или ће бити без континуитета са прошлошћу. Насупрот овој тези стоји принцип међународног права по ком се држава не може *ad hoc* претварати или мењати у нову државу, јер би тиме међународни уговори потписани са другим државама, путем којих се између осталог и обезбеђује правни субјективитет, изгубили своју важност.⁸¹

Са аспекта међународног права Краљевина СХС је стара држава која свој пређашњи континуитет црпи из међународних уговора које је склопила Краљевина Србија, и који су друге државе и након прводецембарског уједињења поштовале. Дајући примат тумачењу из угла међународног права, Слободан Јовановић наводи и пример Аустрије, земље која је, после распада Хабзбуршке монархије, променом свог уставноправног поретка раскрстила са тековинама Аустроугарске – али на спољном плану, током Конференције мира у Паризу и на потписивању споразума у Сен-Жермену, она је перципирана искључиво као стара, поражена држава.⁸² Поред сукоба уставног и међуна-

79 *Ibid.*, 132–133.

80 *Ibid.*, 134–135.

81 Слободан Јовановић, *Политичке и правне расправе*, књига 2, Геца Кон, Београд 1935, Репринт: Просвета, Београд 2005, 304–305.

82 *Ibid.*

родног права, разилажења су била и на пољу самог уставног права, јер су постојала три виђења настанка нове државе.⁸³ Уз правно дефинисање нове државе упитан је био и легитимитет делегације нове државе. Разлог је што у том моменту Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца није међународно призната, за разлику од Краљевине Србије која јесте међународно призната и којој је упућен званични позив да присуствује Конференцији у Паризу. Питање признања практично је било отворено све до јуна 1919. године, до када је делегација функционисала под окриљем Краљевине Србије. То је у извесној мери и компликовало ситуацију, јер се тиме могла нарушити унутарполитичка позиција Краљевине СХС. Уколико би међународне акте и уговоре потписивали чланови делегације која представља Краљевину Србију, тиме би се међународно-правни субјективитет Хрватске и Словеније изгубио, док би оне самим тим постале само територије припојене и даље постојећој и признатој Краљевини Србији, против чега су били сви југословенски делегати, али и чланови владе у земљи.⁸⁴ Крајем маја 1919. године долази до коначног међународног признања нове државе од стране Француске и Велике Британије, које су све до тог момента прећутно одобравале такав вид маневарског деловања, али и сарађивале са делегацијом Краљевине СХС. Италија је због свог интереса на источној обали Јадрана ултимативно била против признавања нове државе. Одбијала је да уопште преговара са југословенском делегацијом сматрајући да она правно не постоји, тј. да је једина званична делегација она под окриљем Краљевине Србије. Италија је овакав став покушала да поткрепи аргументима да хрватским и словеначким делегатима уопште није место у Паризу јер су они поражена страна, чиме је паралелно покушавала да ојача своју позицију по питању источне јадранске обале. Италија Краљевину

83 Према првом, аустроугарски Југословени су се само придружили Краљевини Србији, и ту ниједног момента српска државност не губи континуитет. По другом мишљењу југословенска држава је недовршена јер су у њеном стварању подједнако учествовали Југословени из Аустроугарске, Хрватска чија је државност обновљена сломом Хабзбуршке монархије, и Краљевина Србија. Суштина овог становишта је да постоји проблем неједнакости код изгласавања Видовданског устава, где три стране нису имале исти број представника, те га Хрвати због тога нису могли признати. Коначну уставноправну форму Краљевине СХС би, према овом мишљењу, добила тек коначним споразумом српске и хрватске државе. Треће мишљење, које је заступао и професор Уставног права Ратко Марковић, јесте да је Краљевина СХС нова држава чији је уставноправни континуитет произишао из оригиналне власти нове државе без било каквог претходног континуитета, чиме је директно прекинут уставни континуитет Краљевине Србије. Ратко Марковић, *Уставно право*, Универзитет у Београду - Правни факултет, Београд 2020, 112.

84 А. Митровић, *Југославија на Конференцији мира*, 151.

СХС признаје готово годину дана након других великих сила, новембра 1920. године.⁸⁵ Прави искорак у погледу односа са Краљевином СХС ипак је направила Америка, која је прва и признала Краљевину СХС 7. фебруара 1919. године.⁸⁶ Ова држава је, на челу са председником Вилсоном, у првим месецима рада Конференције била и једини заштитник Краљевине СХС.

Главни протагониста оспоравања међународног статуса Краљевине СХС била је Италија. Италијанска политика је од самог почетка Конференције мира била усмерена против Краљевине СХС. Упоредо са оспоравањем статуса Краљевине СХС спроводила је изразито агресивну политику и „на терену”. Италијанске трупе су окупирале северну Далмацију, Истру и луке Бар и Улцињ. Јужније у Црној Гори, почетком 1919. године Италијани су подржавали и наоружавали сепаратистичке одметнике, познатије као *зеленаше*, присталице прогнаног краља Николе и противнике безусловног уједињења Србије и Црне Горе.⁸⁷ Овај сукоб није био ширих размера, и његов карактер ваља посматрати кроз призму династичког сукоба деде и унука око престола - али не и идентитетског сукоба, како је својевремено лист „Пиколо” индиректно наглашавао. Да би се разумео непријатељски италијански став потребно је вратити се у 1915. годину. Антанта је била у изузетно тешкој позицији, поготово на западном фронту где су се француске трупе повлачиле пред силовитом немачком офанзивом. У тако сложеном тренутку Француској, Русији али и Великој Британији било је потребно да се пронађе земља која би ушла у рат на страни Антанте. Италија је била идеално решење, што због свог традиционалног анимозитета према Аустрији због јужног Тирола, што због стратешке позиције. Као награда за улазак у рат, тајним Лондонским уговором од 26. априла 1915. године Италији су у случају победе обећана више него озбиљна проширења. Са друге стране, та обећања су директно ишла на штету циљева које је Влада Краљевине Србије одредила у Нишкој декларацији децембра 1914. године.⁸⁸ Да ствар по Краљевину Србију буде још тежа, она о почетку преговора између Италије и савезника чак није била ни обавештена, и тек ће о неким деловима преговора Франо Супило обавестити из Русије Николу Пашића, а прве конкретне информације краљевска влада у

85 *Ibid.*, 150.

86 *Ibid.*, 148.

87 Милорад Екмечић, *Дуго кретање између клања и орања - Историја Срба у новом веку (1492-1992)*, Ево Book, Београд 2019, 370.

88 Нишком декларацијом је као примарни ратни циљ дефинисано „ослобађање и уједињење све наше неслободне браће Срба, Хрвата и Словенаца“. З. Мирковић, 218.

Нишу ће добити од дипломате Миленка Веснића крајем марта 1915. године.⁸⁹ Овакво занемаривање Србије од стране савезника изазвало је бурне реакције у народу и у политичком врху, али услед епидемије тифуса и касније удружене офанзиве централних сила ово питање није више било од примарне важности за Србију. Тако ће политичка ситуација са овако сложеном позадином оправдано добити назив „рат после рата”, јер ће се кулминација и права криза осетити тек током рада Конференције, што ће бити настављено и након ње, све до 1924. године када се Краљевина СХС Римским споразумом одрекла Ријеке у корист Италије.

Знајући снагу своје делегације и утицај који Италија има, Никола Пашић и други чланови су схватили да им је налажење заштитника насушна потреба. Француска, са којом је Србија била блиска још из периода рата, на почетку рада Конференције једино се бавила кажњавањем Немачке, док се питањем Краљевине СХС бавила тек повремено, дајући делегатима Краљевине СХС више моралну него реалну подршку. Временом, а посебно након потписивања уговора са Немачком, Француска ће све више почети да се бави питањима од важности за југословенску краљевину. Пашић је, као искусан политичар, знао да се не може ослонити искључиво на Французе, без обзира што је добар део српских делегата био франкофилски настројен. У томе је предњачио ђенерал Петар Пешић.⁹⁰

Још мања подршка се могла очекивати од Велике Британије, која је водила политику бавећи се искључиво својим интересима и очувањем колонијалне империје, док је сваки покушај јачања нечијег експанзионизма спречавала.⁹¹

Најпоузданији заштитник југословенских интереса све до половине 1919. године, и касније али у мањој мери – испоставиће се да су биле САД и њихов председник Вудро Вилсон. На то је умногоме утицао допринос дипломатске мисије српског научника Михаила Пупина, али и заједнички интереси у погледу поштовања Вилсоновог плана. Примена тог плана је подразумевала поштовање принципа јавне дипломатије, чиме би се Лондонски уговор, на који су се Италијани позивали, сматрао ништавим. Италијанима, осим принципа јавне дипломатије, у корист није ишла ни тачка која се тичала питања народности, на коју је перманентно указивао Анте Трумбић јер је применом тог принципа оправдавао и давао легитимитет тежњи Јужних Сло-

89 Ђорђе Станковић, *Србија 1914–1918: рајни циљеве*, Прометеј, Нови Сад 2014, 152–153.

90 А. Митровић, *Југославија на Конференцији мира*, 250.

91 *Ibid.*, 246.

вена који су живели на спорним територијама да сами бирају у којој земљи ће живети. Југословенска делегација се све више приближавала САД. На то је утицао и сусрет регента Александра и Вудроа Вилсона фебруара 1919. године.⁹² Како би учврстили своју позицију код Вудроа Вилсона, Никола Пашић је био спреман и да одустане од територија северне Албаније са Скадром и од проширења на рачун Бугарске, на тај начин показујући поштовање начела народности. Постојала је и идеја југословенске стране да председник САД буде директан учесник будуће арбитраже између Италије и Краљевине СХС.⁹³ Ставови којима је Италија покушавала да одбрани принцип народности за Вилсона нису били релевантни, јер се анкета која је била спроведена у Ријеци, а коју су Италијани узимали као аргумент, односила само на мишљење италијанског становништва – док су Јужни Словени, доминантна популација у залеђу града, били занемарени.⁹⁴ Вилсон је априла 1919. године изашао са декларацијом којом је и званично негирао могућност да Италија примени Лондонски уговор из 1915. године, предлажући разграничење на реци Раши у Истри на југу, а на северу до Јулијске крајине.⁹⁵ Са тим предлогом поједини југословенски делегати хрватске и словеначке националности нису се сагласили, сматрајући да су тако изневерени њихови интереси.⁹⁶

Незадовољан америчким антагонизмом и француском пасивношћу и прећутном подршком делегацији Краљевине СХС, италијански председник владе Орландо је истог дана када је Вилсон изашао са својом декларацијом – 24. априла 1919. године – из протеста напустио Версајску палату, што је још више допринело расламсавању национализма међу Италијанима.⁹⁷ Крајем маја, када је коначно дошло на ред питање признавања Краљевине СХС, председник италијанске владе, који се у међувремену вратио за преговарачки сто, оштро је негодовао. Добио је Клемансоов одговор да је то само питање тренутка, и констатацију: „И ви ћете једног дана, пре или касније, бити присиљени да их признате!”⁹⁸ Ово је значило да је Ита-

92 Бранислав Глигоријевић, *Краљ Александар Карађорђевић: српско-хрватски сјор*, Завод за уџбенике, Београд 2010, 18.

93 А. Митровић, *Југославија на Конференцији мира*, 260.

94 А. Туз, 344.

95 Б. Глигоријевић, 21.

96 А. Митровић, *Југославија на Конференцији мира*, 259.

97 Роберт Герварт, *Поражени: Крваво наслеђе Првој светској рати 1917-1923* (превео Дмитар Тасић), Службени гласник 2017, 236.

98 Васа Казимировић, *Никола Пашић и његово доба 1845-1926*, Књига друга, Прометеј, Нови Сад 2019, 579.

лија, бар по овом питању, изгубила доминантну улогу коју је имала на почетку рада Конференције. Иако је зауставио експанзионистичке тежње Италије, Вудро Вилсон није успео да до краја реши питање источног Јадрана. До одређене мере је априла 1919. године чак и разочарао југословенску делегацију, попуштајући Италијанима по питању Јулијске крајине.⁹⁹ Али његов укупан учинак, са становишта делегата Краљевине СХС, био је свакако више него позитиван.

Током јула 1919. године било је све јасније да ће председник Америке напустити Конференцију. Постепено повлачење Америке подударило се са међународним признањем Краљевине СХС, али и са решавањем немачког питања онако како је то желела Француска. То је био знак југословенским делегатима да се могу јаче ослонити на Француску. И раније се Француска бавила решавањем спорних питања на Балкану, јер је и пре прводецембарског уједињења доприносила решавању политичких криза у Србији. Француска је имала деликатан задатак да настави посао који је председник САД започео, поштујући начела Конференције. У међувремену, током лета 1919. године, односи Италије и Француске су се нагло погоршали након италијанских избора и доласка на власт Франческа Нитија, када су током уличних демонстрација у Ријечи, Торину и Ђенови тамошњи италијански становници напали француске војнике.¹⁰⁰ Али можда значајнији разлог погоршавања односа Италије и Француске био је тај што је француска мисија у Београду доказала да је Италија директно подржавала револуционарну власт у Мађарској против које је Француска припремала напад.¹⁰¹

Рад на проналажењу решења јадранског питања отежавала је ситуација на терену, али и италијанско-француско неповерење. Французи су у неколико наврата предлагали компромисна решења, која су најчешће за југословенску али и италијанску владу била недовољна. Међутим са једним предлогом по ком је град Скадар требало да припадне југословенској краљевини а Ријека Италији Пашић се и сам сагласио. Први човек југословенске делегације је то питање посматрао прагматично и проширење на север Албаније му је деловало као добра компензација, јер је увидео да је Ријеку готово немогуће издејствовати. Међутим тај предлог је довео до дубоког раздора у самој југословенској делегацији јер је насупрот става Николе Пашића по питању Ријеке стајао Анте Трумбић, који није хтео да чује за такве уступке. Тиме је пропуштена добра прилика да се под окриље Србије

99 А. Митровић, *Југославија на Конференцији мира*, 259–260.

100 Vuk Vinaver, *Jugoslavija i Francuska između dva svetska rata (Da li je Jugoslavija bila francuski „satelit“)*, Institut za savremenu istoriju, Beograd 1985, 15.

101 *Ibid.*

врати њена средњовековна област центром у Скадру.¹⁰² О сукобу унутар југословенске делегације говори и Клемансо на једној седници: „Савест ми налаже да кажем да ми се чини као да међу вама има два утицаја, с једне стране српски, а с друге стране хрватски, много непомирљивији”.¹⁰³ Проблем Ријеке додатно се компликује септембра 1919. године уласком у град песника Д’Анунција са око две хиљаде војника и присталица.¹⁰⁴ Једно од ретких питања које ће остати нерешено и након престанка рада Конференције биће управо питање разграничења између Краљевине СХС и Италије. Остављено је самим странама да нађу коначно решење, уз значајан допринос француске дипломатије. Компромис који је постигнут у Рапалу 12. новембра 1920. године био је близак предлогу француских дипломата. Краљевина СХС је остала без Истре, Италија без Далмације, док је Ријека стављена под протекторат Друштва народа.¹⁰⁵ Овакво стање по питању Ријеке остаће на снази све до 1924. године када ће ревизијом Рапалског уговора Ријека припасти Италији, али југословенско-италијански спор око јадранског питања наставиће да постоји још готово пола века. Рапалски споразум донео је и признање Краљевине СХС од стране Италије.¹⁰⁶

Утицај Француске на решавање питања граница осетио се и у југословенско-румунском спору. У вези са тим спором се изразито ценило мишљење међународно афирмисаног српског географа Јована Цвијића, који је заједно са француским председником етнографско-историјске комисије Андреом Тардијеом допринео равноправној подели Баната и формирању границе између Краљевине СХС и Румуније.¹⁰⁷ Таквим решењем, и посебно поделом Баната, делегација Краљевине СХС успела је да поништи још један тајни споразум који је ишао на њену штету. Конкретно, радило се о Букурешком споразуму из 1916. године између сила Антанте и Румуније, који је гарантовао Румунији проширење дуж читавог Баната до Дунава и Тисе.¹⁰⁸

102 В. Казимировић, 588.

103 Б. Глигоријевић, 32.

104 На одушевљење локалног италијанског народа, Д’Анунцио проглашава Ријеку слободним градом-државом. Без међународног признања, ова самопроглашена слободна држава имала је своју валуту и устав. Такво стање је потрајало петнаест месеци када је, непосредно након потписивања Рапалског уговора, Д’Анунцио са својим присталицама – под претњом копнене војне интервенције – напустио град. Р. Герварт, 237-238.

105 S. Sretenović, *Francuska i Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca*, 101.

106 В. Казимировић, 579.

107 S. Sretenović, *Francuska i Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca*, 100.

108 Андреј Митровић, *Србија у Првом светском рату*, Службени гласник, Београд 2018, 517.

Разграничења Краљевине СХС са другим суседима у којима је Француска узела учешће била су у корист Краљевине СХС, мада је у тим случајевима и посао био доста лакши јер се радило о земљама које су биле на пораженој страни.

Мађарску је средином 1919. године запљуснула социјалистичка револуција, не у оним размерама у којима је то било у Русији, али свакако да такво стање у центру Европе и ширење комунизма није одговарало преваходно Француској. Потребно је било смањити револуционарни занос у Мађарској, јер је то могла да буде искра која ће покренути талас немира и у другим земљама. Француска започиње са формирањем тупа које би учествовале у интервенцији. Испрва делегација Краљевине СХС на овакво стање у Мађарској не реагује, али јачањем Француске као доминантног чиниоца у Версају делегација Краљевине СХС је увидела да приближавањем Француској и по овом питању може издејствовати одређене погодности, као што су чвршће гаранције и повољан исход при дефинисању граница са Мађарском, али и могућност промене поделе Баната. Јула 1919. године југословенска војска је узела учешће у интервенцији са око 18.000 војника под командом генерала Фоша, али потребе за активним учествовањем на крају није било.¹⁰⁹ Промене у погледу поделе Баната ипак није било, али је Краљевини СХС и званично, на основу Тријанонског уговора потписаног 4. јуна. 1920. године са Мађарском, припала Суботица као важно раскршће железничких путева.¹¹⁰ На основу одредаба Тријанонског уговора велики број Мађара је остао ван своје матице, која је остала без Словачке и Рутеније, које су припале Чехословачкој, као и без Трансилваније, која је припала Румунији.¹¹¹ Овакав исход ће пробудити код Мађара милитантна ревизионистичка осећања, што ће за последицу имати формирање блока Мала Антанта на релацији Краљевина СХС – Румунија – Чехословачка, са циљем спречавања мађарског ревизионизма у правцу територијалног ширења.¹¹² Француска на почетку није поздравила овај савез три државе јер није био у складу са њеном политиком у Подунављу, али након приближавања мађарског официра Хортија немачком генералу Лудендорфу и покушаја повратка Хабзбурговаца на власт, Француска ће све више почети да подстиче Малу Антанту, те ће током двадесетих година постати

109 А. Митровић, *Јујославија на Конференцији мира*, 397–405.

110 S. Sretenović, *Francuska i Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca*, 102.

111 Б. Милисављевић, *Свој година од уједињења*, 57.

112 Здењек Сладек, *Мала Антанта 1919–1938*. (превео Владан Матић), Службени гласник, Београд 2019, 21–26.

њен главни покровитељ.¹¹³ Овакав систем савеза које је Француска директно склапала или подржавала имао је важну улогу у очувању Версајског система, као и европске безбедности.¹¹⁴

Нејским мировним уговором од 27. новембра 1919. године решено је питање границе са Бугарском, тако што је Краљевина СХС, уз подршку француских и британских делегата, задржала Димитровград.¹¹⁵ Уз Димитровград, Краљевина СХС добила је и појас територије источно од пруге Београд–Скопље–Солун. Може се закључити да је југословенска делегација према Бугарској имала најрадикалније и најнепомирљивије ставове, првенствено због напада, бугарске окупације готово целе источне Србије и злочина који су почињени на тој територији током Великог рата.

Питање границе са Аустријом решено је у Сен-Жермену 10. септембра 1919. године. Краљевини СХС је припало Међумурје.¹¹⁶ Спорно питање Корушке решено је референдумом, те је та област остала у склопу Аустрије.¹¹⁷

Поред граница, једно од главних питања на Конференцији биле су и ратне репарације. Током трајања Конференције комисија за ратне репарације одредила је да је укупан износ који поражене стране морају да исплате вртоглаве 132 милијарде златних марака. Немачки удео у дугу је био највећи, и износио је 126,3 милијарди, док је осталих 5,7 милијарди подељено између Мађарске, Бугарске и Аустрије. Француској и Великој Британији заједно припало би 74% дуга, а Краљевини СХС 6,5%.¹¹⁸

Одредбама два споразума – Драшковић–Лушер из јануара 1920. године и Кумануди–Думер из јуна 1921. године – било је предвиђено да Краљевина СХС по првом споразуму добије око 6%, односно по другом 5%, од укупног износа које би Француска и Велика Британија наплатиле од Немачке. То је био мудар потез, бар по питању репарација од Немачке, јер је судбина исплате репарација била везана за реализацију штете две велике силе, а са друге стране, ако којим случајем репарациона комисија не би доделила никакву одштету

113 Bogdan Krizman, *Vanjska politika Jugoslavenske države 1918–1941*, Školska knjiga, Zagreb 1975, 32–34.

114 D. Petrović, 87.

115 А. Митровић, *Југославија на Конференцији мира*, 295.

116 *Ibid.*

117 Стеван К. Павловић, *Историја Балкана 1804–1945* (превео Чедомир Антић), Clio, Beograd 2018, 308–309.

118 Boris Kršev, „Ratne reparacije i njihova sudbina nakon Prvog svetskog rata – slučaj Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca“, *Civitas* 1/2011, 11.

Краљевини СХС – њој би свакако припао удео из француског и енглеског одштетног захтева, гарантован поменутиим уговорима.¹¹⁹ У периоду од десет година, од 1921. до 1931. године, Краљевина СХС је примила од земаља чланица бившег Централног блока ратну одштету у укупном износу од 670 милиона златних марака у новцу и у натури. Немачка је у натури исплатила нешто више од 479 милиона, док је у готовом новцу дала 2.317.285 златних марака. Од Мађарске је добијен износ од 47 милиона златних круна, док је део примљен у угљу и стоци. Од Бугарске је наплаћен цео дуг, у натури, у износу од 2.250 милиона златних франака.¹²⁰ Очекивања српске стране су била већа, али је коначну цифру умањио фактор територија са којима се Краљевина Србија ујединила. Уколико би био прихваћен став да се плаћање репарација потражује и од територија бивше Хабзбуршке монархије које су постале део Краљевине СХС, те територије би добиле статус поражених, чиме би се преговарачка позиција по питању граница додатно закомпликовала.

Уз потраживања, Краљевина СХС је имала и кредитне дугове које је, за потребе рата али и пре њега, Краљевина Србија узимала, првенствено од Француске. Поред позајмица, француски капитал је у предратним годинама у Србији био присутан и у форми приватних инвестиција.¹²¹

Несугласице су се јавиле између две савезнице првенствено око исплате штете француским борцима страдалим на тлу Србије, али и око питања дела дуга Отоманског царства који се односио на територије које је Краљевина Србија током Првог балканског рата ослободила (Рашка област, Косово и Метохија, Јужна Србија – Македонија). Односи се поштравају услед противљења делегације Краљевине СХС мировном уговору у Севру са Турском, зато што је тим актом, по мишљењу делегата Краљевине СХС, наметнута лоша процена дуга који се морао отплатити а који се односио на некадашње територије Турске империје.¹²² Спор је ипак избегнут одлуком да Краљевина преговара директно са заинтересованим улагачима из Француске. Већина, осим оних који су били блиско повезани са политичким врхом, попут Француско-српске банке, претрпела је штету и губитак до чак 80% због поремећеног односа динара и франка изазваног последицама рата.¹²³ Афера Манж најбоље описује ову не тако славну епизоду у блиским односима Француске и Краљевине СХС. Афера

119 *Ibid.*, 11-12.

120 *Ibid.*, 16.

121 S. Sretenović, *Francuska i Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca*, 145.

122 *Ibid.*, 145-146.

123 *Ibid.*

се тицала извесног привредника Манжа који је захтевао судску арбитражу у погледу његових послова и губитака које је имао у Србији још у предратним годинама.¹²⁴

У склопу проблема око исплате дуга поставило се и питање тачне вредности помоћи коју је Србија добила током рата, будући да зајмови које је Француска давала нису били само у новцу већ и у наоружању и медицинској и пољопривредној опреми, као и зато што евиденција свих зајмова није могла да буде вођена због неорганизованости и неажурности током ратних година.¹²⁵ Тако је ово питање довело Француску у позицију у којој су њени геополитички и економски интереси били међусобно у супротности. Са једне стране морала је да негује и помаже државе и савезе (попут Мале Антанте) који су заједно са њом чували тековине Версаја, а са друге је била дужна да води доследну економску политику.¹²⁶

Оклевање и избегавање Краљевине СХС да плати дугове које је Француска потраживала могу се посматрати и кроз визуру дубоке политичке кризе у којој се Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца нашла већ током двадесетих година. Хрвати, незадовољни концептом унитаризма прокламованим Видовданским уставом из 1921. године, али и целокупним парламентарним животом у Краљевини, категорично су одбијали да учествују у плаћању дугова наводећи као аргумент да је то искључиво ствар Срба и Србије јер су дугови настали пре прводецембарског уједињења, пренебрегавајући тако чињеницу да су они били део поражених снага у моменту потписивања примирја 1918. године.¹²⁷ Ово питање ће константно оптерећивати односе Француске и Краљевине СХС, све док није решено путем међународне арбитраже на коју су обе стране пристале потписивањем Уговора о пријатељству новембра 1927. године. Одлука Међународног суда у Хагу из 1929. године гласила је да је Краљевина дужна да плати свој дуг у златним францима, управо како је Француска потраживала. Прихватањем Јанговог плана 1929. године ово питање је повезано са међународним механизмом решавања дугова и репарација између савезника у Великом рату, тако да дугови које је Француска потраживала нису више били питање буџета Краљевине СХС већ део ратних репарација које је Немачка исплаћивала.¹²⁸

124 *Ibid.*, 147.

125 Stanislav Sretenović, „Reparacije pobedenih, dugovi pobednika: Slučaj Francuske i Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca/Jugoslavije“, *Filozofija i društvo* 1/2009, 236.

126 *Ibid.*

127 *Ibid.*, 238.

128 *Ibid.*, 239.

4. ОДНОС ДОМАЋЕ ШТАМПЕ ПРЕМА ФРАНЦУСКОЈ ТОКОМ КОНФЕРЕНЦИЈЕ МИРА У ПАРИЗУ

Уз званичне извештаје о раду Конференције који су долазили из Париза, домаћа јавност је обавештавана и путем дневне штампе. У Србији је постојало мало дневних листова који су свој тираж обновили непосредно након ратних сукоба. Током првих месеци Конференције водећу улогу у извештавању имао је дневни лист „Правда”, чије објављивање није било прекинуто ни током двогодишњег изгнанства српске војске, народа и круне. Средином 1919. године у свакодневном извештавању из Париза „Правди” ће се придружити и дневни лист „Политика”. Ова два листа су у својим бројевима посвећивала пажњу дешавањима у Паризу, преносећи текстове светских медија, извештаје својих новинара или интервјуе са самим учесницима Конференције. У зависности од тока збивања у Паризу, али и од унутрашње политичке ситуације, и интензитет извештавања се мењао, па ће тако, примера ради, Мировна конференција постати секундарно питање у моментима кризе владе и њеног пада августа 1919. године. Погледајмо кроз неколико примера какав је био однос домаће јавности према Француској и њеним дипломатским активностима током 1919. године. У поређењу са другим земљама, укључујући и велике силе, српска штампа је током 1919. године највише пажње обрађала на спољнополитичке активности Француске, и за то постоји неколико разлога. Основни разлог је однос две земље током ратних сукоба, који је крунисан заједничким пробојем Солунског фронта. Уз овај разлог постојала је и тенденција да се Француска окарактерише као заштитник југословенског питања, што је она и била, мада је њено залагање било различитог интензитета у различитим периодима 1919. и 1920. године. У склопу ове тезе такође се запажа да је српска штампа, у чему је „Правда” предњачила, покушавала да пружи подршку Француској и у питањима која се нису директно тицала ни југословенског спора а ни саме делегације (попут односа Француске и Немачке пред потписивање Версајског споразума). Својствено за „Правду” било је и то што је константно извештавала о револуционарном стању у Русији и о Лењиновим потезима, како на плану унутрашње тако и на плану спољне политике, што је било сасвим очекивано јер је овај лист гравитирао ка левој страни политичког спектра.

Тема којој је највише пажње посвећивано готово у континуитету, од почетка до краја рада Конференције, био је италијанско-југосло-

венски однос у контексту локалних сукоба у Црној Гори и спора око јадранске обале на коју су обе стране претендовале. У таквој ситуацији новинари су, колико и сами делегати, били свесни да је потребан заштитник на Конференцији, односно неко ко би био у стању да подржи југословенску страну. У извештајима „Правде” и „Политике” ово се примећивало и у томе што су одређене личности или државе у насловима добијале статус југословенског заштитника или пријатеља. У прилог томе говори и одељак из дневног листа „Правда” објављен почетком фебруара 1919. године, непосредно након почетка Мировне конференције. У склопу текста о могућем споразуму Италије и Краљевине СХС „Правда” је пренела извештај италијанског магазина „Пиколо” који наводи да српска војска „наставља своју агитацију насиља за уједињење Црне Горе са Југославијом”, додајући да „том србофилском покрету иде на руку и француски генерал Венел који својим трупима помаже српске трупе”. Такав превасходно пропагандни и критички текст какав је представљен италијанској јавности „Правда” је пренела под насловом „Французи уз Србе”, чиме га је домаћој јавности представила готово афирмативно, желећи управо тиме да покаже да југословенска идеја, наводно, није без подршке великих сила.¹²⁹ Код Срба је била изразито присутна свест о немерљивом доприносу Француске током рата. „Правда” у свом извештају из јуна исте године током напуштања француске војне команде пише како „ми сви у овој свечаној прилици морамо осетити сву ону јаку, велику, непоколебљиву и вечиту благодарност коју дугујемо славној, великој и племенитој Француској”, додајући у наставку да су француски пукови пре једног века из Француске ка Пешти носили тековине француске револуције, а „сада француски пукови пошавши од Солуна примичу се Пешти носећи ослобођење у земље кроз које пролазе”.¹³⁰

Лето 1919. године било је можда и најинтензивнији период што се тиче збивања на међународном плану. Неки од важнијих моментата су били постепено повлачење Америке као важног фактора на међународној сцени, потписивање мировног уговора са Немачком, чиме је остварен примарни циљ Мировне конференције, заостравање питања јадранске обале и Ријеке, и револуционарна збивања у Мађарској. Српска јавност је покушавала да у овим збивањима буде јасно опредељена на страни савезника.

129 *Правда*, бр. 99, 2.2.1919, <https://digitalna.nb.rs/sf/NBS/novine>, приступљено 7. марта 2022. године.

130 *Правда*, бр. 216, 5.6.1919, <https://digitalna.nb.rs/sf/NBS/novine>, приступљено 7. марта 2022. године.

Одласком Орланда и доласком на власт Франческа Нитија јуна 1919. године у италијанској јавности се радикализује реторика против Француске и њене пасивности према јадранском питању, што доживљава кулминацију 5. јула када су италијански војници и окупљени народ напали француске војнике у Ријеци. Извештавајући о овом немилостивом инциденту „Правда”, стављајући се отворено на страну Француске, пише: „У осам часова увече почели су италијански војници са мангупаријом италијанском нападати француске војнике”. Наставак текста искључиво се бавио питањем одговорности Италије за овај инцидент, док закључак није деловао нимало помишљиво, упозоравајући на будуће сукобе ширих размера: „ако се не учини ускоро крај овом италијанском беснилу Ријека ће постати позорница крвавих догађаја”.¹³¹

Извештавајући домаћу јавност о стању на Париској конференцији српска штампа често није била објективна, покушавајући да пружи подршку француским односно савезничким делегатима у доношењу одлука. То показују и извештаји о револуционарним збивањима у Мађарској и проглашењу социјалистичке републике. Фактори који су утицали на такав став српске јавности су антибољшевизам, који је био присутан код свих победника у рату, али и отворено деловање мађарског револуционарног вође Беле Куна против новонастале југословенске државе. О томе се извештава током јула 1919. године, и два анализирана чланка најбоље говоре о односу домаће јавности према стању у Мађарској. Први чланак, насловљен „Бела Кун против нас”, пише како се мађарски агитатори шаљу на простор Хрватске потпомогнути финансијским средствима, са јасним циљем да подривају нови уставни поредак земље.¹³² Други извештај, насловљен „Опет против Пеште”, преносећи вести из Париза говори о потреби спровођења акције против бољшевика у којој неће учествовати само француске и британске трупе већ и „чехословачке, румунске и југословенске”.¹³³ Оваквим јасно одређеним ставом српска штампа је пружала подршку тада већ војсци југословенске краљевине да узме учешће у савезничкој интервенцији због револуционарног стања у Мађарској, јер је српска штампа као и југословенска делегација на Конференцији мира у таквом војном учешћу видела могућност да се мало ојача позиција Краљевине СХС, и тиме олакша, пре свега,

131 *Правда*, бр. 241, 5.7.1919, <https://digitalna.nb.rs/sf/NBS/novine>, приступљено 7. марта 2022. године.

132 *Правда*, бр. 244, 9.7.1919, <https://digitalna.nb.rs/sf/NBS/novine>, приступљено 7. марта 2022. године.

133 *Правда*, бр. 239, 3.7.1919, <https://digitalna.nb.rs/sf/NBS/novine>, приступљено 7. марта 2022. године.

решавање питања јадранске обале и разграничења са Италијом. Паралелно са решавањем кључног питања Мировне конференције, односно потписивањем мировног уговора са Немачком – у Краљевини СХС се током августа догађа прва озбиљнија политичка криза, која ће резултирати падом Протићеве владе и Давидовићевим избором за новог председника владе. Нестабилно политичко стање у земљи утицало је на српску штампу тако што је извештавање о раду Конференције мира померено у други план. О томе колико је била озбиљна политичка криза и колики је јаз био између странака говори и чињеница да новоформирана влада није издржала дуже од два месеца, што је у домаћој јавности изазивало додатне фрустрације. На пад интересовања јавности за збивања на конференцији у Паризу утицала је и равнодушност и исцрпљеност народа ратом. „Политика” је својим чланком под насловом „Највеће зло” покушала да укаже на такво стање у друштву, преносећи да „и најважније вести са Јадрана и из Баната налазе све мање одјека у нашој средини”, док се „гласови са конференције мира у Паризу примају такође са све мање интересовања као какав предугачак роман чији нас се развој ништа не тиче и чије је наставке тешко пратити.”¹³⁴ Интензитет рада Мировне конференције јесте током ових месеци опао, али ипак се не може порећи чињеница да је током септембра потписан за Краљевину СХС важан мировни уговор са Аустријом.

Питање мировног уговора са Аустријом подробно је обрађивала „Политика”, дајући и осврт на захтеве југословенске делегације који нису наилазили на одобравање од стране великих сила. Ставка која је из угла југословенске делегације била спорна и која је одложила званичну верификацију споразума односила се на стање мањина. Према ставу југословенске делегације било је потребно изменити члан 51 којим се, како „Политика” преноси, грубо кршио суверенитет југословенске државе јер није постојао реципроцитет, тачније права која су гарантована народима са простора бивше Аустроугарске нису била гарантована Југословенима ван Краљевине СХС. Указујући на овај пропуст југословенска делегација је наводила и чињеницу да се овај члан односи и на друге народе који су били део Краљевине Србије и пре почетка ратних сукоба, алудирајући на све оне народе који су након Балканских ратова и Букурешког мира 1913. године ушли у састав Србије.¹³⁵ Апели и критике југословенске стране нису наилазили на подршку ниједног од савезника осим званичне Француске,

134 *Полиџика*, бр. 4160, 2.9.1919, <https://digitalna.nb.rs/sf/NBS/novine>, приступљено 10. марта 2022. године.

135 *Полиџика*, бр. 4166, 8.9.1919, <https://digitalna.nb.rs/sf/NBS/novine>, приступљено 10. марта 2022. године.

која је била више уздржана него што је отворено стала на страну југословенских делегата. Француски лист „Тан”, чије је мишљење пренела „Правда”, сматрао је „да би требало навести да под те клаузуле не долазе области које је Србија добила пре 1914. године”.¹³⁶ „Политика” је у свом уводном тексту под насловом „Једини пријатељ” покушала да оправда Француску и њено анемично држање у овом спору речима; „На нашој страни се налазе они који никада нису изневерили своју савезничку реч и који нас нису заборављали ни у данима највеће невоље онда када су нас сви били издали и напустили.” У наставку текста пренета су и мишљења из француских листова која су ишла у прилог југословенској страни. Једно од њих је мишљење Ренеа Пишона дато у „Евру”, где наводи да је југословенској страни учињена неправда, и закључује: „Ако тај принцип важи за Енглеску у Ирској, важи и за Србе у Мађедонији и обратно.” У истом духу и „Л’одр Публик” пише: „Француска је готово сама што у Врховном савету подржава права наших ваљаних савезника. Али се она мора покорити пред већином.”¹³⁷

Заједно са уговором са Аустријом, током јесени и зиме 1919. године потписан је и уговор са Бугарском. Однос према Бугарима – и делегата (превасходно српских) на Конференцији мира, и домаће штампе – био је непомирљив и оштар, више него и однос према Италији, који је због јадранског питања стално био на ивици сукоба. Разлог за то је учествовање Бугарске у рату на страни Централних сила, њена окупација источне Србије, и непочинства и злочини које је спроводила у својој окупационој зони. За разлику од склапања мировног уговора с Аустријом, кад захтеви југословенске делегације нису наилазили на одобравање – велике силе, првенствено Француска, пружале су пуну подршку југословенској делегацији у заузимању оваквог непомирљивог става према Бугарској. Француска је уједно узела и највише учешћа у окупацији Бугарске и у разоружавању њених трупа. Са извесном резервом можемо закључити да је наратив југословенске стране, односно српских делегата, према Бугарској био приближно исти као однос Француске према Немачкој. Слично поређење је направио и француски лист „Ом Либр”, чији је оснивач био Жорж Клемансо, који је Бугаре назвао „балканским Прусима”.¹³⁸ Непосредно пред само потписивање мировног уговора

136 *Правда*, бр. 300, 13.9.1919, <https://digitalna.nb.rs/sf/NBS/novine>, приступљено 7. марта 2022. године.

137 *Политика*, бр. 4181, 23 9.1919, <https://digitalna.nb.rs/sf/NBS/novine>, приступљено 10. марта 2022. године.

138 *Правда*, бр 264, 2 8.1919, <https://digitalna.nb.rs/sf/NBS/novine>, приступљено 7. марта 2022. године.

са Бугарском њени делегати у Паризу покушали су да критикама и протестним нотама ублаже одређене тачке уговора које су се односиле највише на територијална питања. Колико је био усаглашен став великих сила и југословенске делегације по питању Бугарске говори и чињеница да бугарске протестне ноте против текста уговора нико релевантан у Паризу није узимао у обзир. „Бугарски противпредлози одбијени, покрај свих њихових просјачења” – гласио је наслов у „Политици”, чиме се јасно наглашавало да нема компромиса са савезником Аустроугарске и Немачке.¹³⁹

Може се извести закључак да су бар ова два листа, која су умногоме утицала на креирање јавног мњења, у континуитету извештавала о Француској позитивно и често тенденциозно. То се може посматрати у контексту оних разлога који су наведени на почетку одељка, а пресудан разлог је свакако приближавање две земље током рата.

5. ЗАКЉУЧАК

Стварајући нову, велику државу од Алпа до Ђевђелије, и полагајући у њене темеље своју ратну победу, Србија је стала у ред са највећим земљама тога доба. Прављење нове државе је значило и добијање нових непријатеља, који су на сваки начин покушавали да уздрмају, ионако климаве, темеље историјски прве и целовите краљевине свих Јужних Словена. Током послератног раздобља мржња према Краљевини била је осетна и видљива код свих поражених у Великом рату. Уз Софију и Будимпешту стала је и, како се говорило, „преварена” Италија, која није крила своје претензије на крајеве који су јој обећани у Лондону 1915. године. А са истока је Краљевини претио совјетски, бољшевички талас, гледајући на њу као на државу која је версајско буржоаско чедо, где мора потећи крв и планути револуција.

На другој страни, једини – условно речено – заштитник била је Француска. Усамљена, заједно са својим малим савезима и пријатељствима у централној Европи, Француска је покушавала да одбрани тековине постигнуте уговором у Версају. Како је време одмицало, њена снага је слабила а наспрам ње су јачали италијански фашизам, немачки нацизам и совјетски комунизам. Постајало је све теже одржати светски мир. Убрзо ће бити јасно да се на међуратни период није гледало као на моменат у коме се цивилизација диже за ступањ више, већ као на кратак предах до почетка новог, још разорнијег светског сукоба.

139 *Полиџика*, бр. 4222, 3.11.1919, <https://digitalna.nb.rs/sf/NBS/novine>, приступљено 10. марта 2022. године.

Рђаво је ишло и у погледу унутрашње консолидације државе. Нова држава је створена али, због сталних политичких сукоба инспирисаних националним разликама, тешко је долазило и до стварања јединствене, интегралне нације Југословена, односно може се рећи да је тај циљ био у пракси неостварив. Како историчар Милорад Екмечић наводи, основни разлог лошег повезивања и интегрисања народа била је „вера као вододелница народа”. Без обзира што је била оптерећена многим проблемима и нерешеним питањима, држава настала 1918. године оставила је за собом неизбрисив траг на нашем поднебљу. У њој уједињени мали народи су по први пут бар мало утицали на своју судбину у међународним односима. Измучен и биолошки осакаћен током рата, српски народ дуго година неће моћи да се опорави, и испоставиће се на крају да је једино он веровао у ту Југославију и искрено је желео као државу у којој ће бити и сви Срби али и сви Јужни Словени. Касније у 20. веку, као и 1918. године, Срби ће стати у одбрану те земље, како своје тако и туђе, мислећи да бране заједнички дом, Југославију.

Напоследку, у контексту заплетених спољнополитичких збивања, требало би разумети и француско-југословенски однос као однос велике и мале државе, тачније мале државе и њеног удаљеног савезника. Најбољи показатељ односа две земље је била управо Париска мировна конференција. Француска спољнополитичка агенда познавала је своје приоритете – на првом месту је било кажњавање Немачке – док се осталим питањима интензивније бавила тек када је потписан Версајски мировни уговор. Бавећи се и другим питањима која се можда нису тицала ње директно, Француска је такође водила рачуна и о својим интересима. У складу са тим, иако је југословенска делегација често добијала подршку Француске у својим настојањима, постојали су и моменти када су се ставови југословенске делегације мимоилазили са интересима Француске. У таквим моментима није постојала спремност и заинтересованост француских делегата да пружи подршку југословенској делегацији, те је југословенска делегација била суочена са тим да тражи подршку на другом месту. Напоре Француске у жељи да током трајања Париске мировне конференције, али и након ње, нађе баланс и одржи блиске односе како са Римом тако и са Београдом такође треба посматрати кроз призму њене жеље да не изгуби утицај ни код једног ни код другог савезника, јер су и Италија (због свог економског) и Краљевина СХС (због свог стратешког положаја) биле важни сегменти у креирању француске спољне политике – заједно са економским подстицајима у спајању држава југоисточне и централне Европе, што је свим странама одговарало. Колико је Француска бринула о својим интересима и колико су јој заиста њени државни интереси били на првом месту, сведоче и

подаци о њеном односу према ратним договима које је Србија имала према Француској. Уз одређене минималне погодности, Француска се према Србији односно према Краљевини СХС понела као према сваком другом пословном партнеру, код ког се на крају посла подвлачи црта и израчунава салдо. Осим на међународну политику, француско-српско савезништво у Првом светском рату, али и блиски односи у предратним годинама, утицали су и на културу, науку, војску. Узимајући ово у обзир, допринос Француске у свакодневном животу Југославије био је немерљиво већи од непосредног утицаја на Конференцији мира у Паризу.

Постепено, са слабљењем њеног утицаја, слабиће и интерес Француске за југословенски простор, те ће тако крајем двадесетих и током тридесетих година Краљевина Југославија бити место продора нових интереса, што ће додатно уздрмати Балкан. После убиства краља Александра Карађорђевића и француског министра спољних послова Луја Бартуа 1934. године, на власт ће у обе земље доћи они који, за разлику од ова два државника, нису марили за Версајски уговор и његове тековине. Пресецање једне такве нити која је везивала судбину две земље само ће још више допринети наглом удаљавању те две, како на крају можемо да кажемо, релативно блиске, партнерске земље.

БИБЛИОГРАФИЈА

ИЗВОРИ:

Полиџика, <https://digitalna.nb.rs/sf/NBS/novine>, приступљено 10. марта 2022. године.

Правда, <https://digitalna.nb.rs/sf/NBS/novine>, приступљено 7. марта 2022. године.

ЛИТЕРАТУРА:

Ljiljana Aleksić-Pejković, „Francuska diplomatija i stvaranje Jugoslavije”, *Stvaranje jugoslovenske države 1918*, Institut za savremenu istoriju, Beograd 1983.

Чедомир Антић, *Неузабрана савезница: Велика Британија и Србија у Првом светском рату*, Завод за уџбенике, Београд 2012.

Борис Беговић, „Економске одредбе Версајског мировног уговора: преиспитивање након једног века”, *Нови Архив за правне и друшћивене науке* 1/2021.

Миле Бјелајац, „Ратни губици Србије у Првом светском рату - контроверзе око бројева”, *Токови историје* 1/2021, 41–84.

Vuk Vinaver, *Jugoslavija i Francuska između dva svetska rata (Da li je Jugoslavija bila francuski „satelit“)*, Institut za savremenu istoriju, Beograd 1985.

- Роберт Герварт, *Поражени: Крваво наслеђе Првој светској раји 1917–1923* (превео Димитар Тасић), Службени гласник, Београд 2019.
- Бранислав Глигоријевић, *Краљ Александар Карађорђевић: српско-хрватски сјор*, Завод за уџбенике, Београд 2010.
- Dragoljub R. Živojinović, „Velika Srbija ili Jugoslavija? Velika Britanija i jugoslovensko ujedinjenje 1914–1918. godine”, Nikola B. Popović (ur.), *Stvaranje jugoslovenske države 1918*, Institut za savremenu istoriju, Beograd 1983, 153–171.
- Милорад Екмечић, *Сјаварање Јуославије 1790–1918*, књига 2, Просвета, Београд 1989.
- Милорад Екмечић, *Дуо крепање између клања и орања – Историја Срба у новом веку (1492–1992)*, Euro Book, Београд 2019.
- Драгољуб Јовановић, *Економске и друшћивене последице раји у Србији* (превео Владимир Павловић), Службени гласник, Београд 2018.
- Слободан Јовановић, *Полићичке и јравне расјраве*, књига 2, Геца Кон, Београд 1935, репринт: Просвета, Београд 2005.
- Васа Казимиrowић, *Никола Пашић и њејово доба 1845–1926* књига друга, Прометеј, Нови Сад 2019.
- Гордана Кривокапић-Јовић, „Француска, Срби и хрватско питање”, Момчило Исић (ур.), *Срби и Јуославија: држава, друшћиво, јолићика*, Институт за новију историју Србије, Београд 2007, 267–281.
- Bogdan Krizman, *Vanjska politika Jugoslavenske države 1918–1941*, Školska knjiga, Zagreb 1975.
- Boris Kršev, „Ratne reparacije i njihova sudbina nakon Prvog svetskog rata – slućaj Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca”, *Civitas* 1/2011, 9–17.
- Ратко Марковић, *Усјавно јраво*, Универзитет у Београду – Правни факултет, Београд 2020.
- Бојан Милисављевић, „Спољнополитички аспекти уједињења”, Зоран Мирковић, Борис Беговић (прир.), *Сјо јодина од уједињења: формирање државе и јрава*, Универзитет у Београду – Правни Факултет, Београд 2020, 46–52.
- Зоран Мирковић, *Срјска јравна истјорија*, Универзитет у Београду – Правни факултет, Београд 2019.
- Андреј Митровић, *Време нејрјеливих*, Завод за уџбенике, Београд 2012.
- Андреј Митровић, *Србија у Првом светском рају*, Службени гласник, Београд 2018.
- Андреј Митровић, *Јуославија на Конференцији мира 1919–1920*, Прометеј, Нови Сад 2019.
- Michael S. Neiberg, *The Treaty of Versailles*, Oxford University Press, London 2017.
- Стеван К. Павловић, *Истјорија Балкана 1804–1945* (превео Чедомир Антић), Clio, Beograd 2018.
- Branko Petranović, *Istorija Jugoslavije 1918–1988, prva knjiga*, Nolit-Beograd, Beograd 1988.

- Dragan Petrović, *Francusko-srpski odnosi*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd 2011.
- Чедомир Попов, *Ог Версаја го Данциниа*, Завод за уџбенике, Београд 2015.
- Богдан Љ. Поповић, *Дипломатска историја Србије*, Завод за уџбенике, Београд 2010.
- Branka Prpa, *Srpski intelektualci i Jugoslavija 1918-1929*, Clio, Beograd 2018.
- Мира Радојевић, *Српски народ и Југословенска краљевина 1918-1941*, Српска књижевна задруга, Београд 2019.
- Здењек Сладек, *Мала Анџаниа 1919-1938* (превео Владан Матић), Службени гласник, Београд 2019.
- Stanislav Sretenović, *Francuska i Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca 1918-1929*, Institut za savremenu istoriju, Beograd 2008.
- Stanislav Sretenović, „Reparacije pobedenih, dugovi pobednika: Slučaj Francuske i Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca/Jugoslavije”, *Filozofija i društvo* 1/2009, 223-243.
- Ђорђе Станковић, *Србија 1914-1918: рајини циљеви*, Прометеј, Нови Сад 2014.
- Biljana Stojić, „Georges Clemenceau and creation of Yugoslavia”, Александар Растовић, Миљан Милкић (ур.), *Крај Великој рајиа - њуи ка новој Европи*, Институт за новију историју Србије, Београд 2020, 235-255.
- Adam Tuz, *Potop: Vellini rat i prekrajanje svetskog poretka* (prevela Radmila Ivanov), Clio, Beograd 2019.

Ognjen BOJANIĆ*

FRANCE AND THE KINGDOM OF SCS AT THE PEACE CONFERENCE IN PARIS

Summary

The international position of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes in the post-war period was extremely difficult and complex. This was primarily due to the issues related to the dynamics and the very concept of unification of South Slavs, but also because of the situation on the European continent as a whole, which once again faced the redrawing of borders as a consequence of the disappearance of great empires – the Russian Empire, the Ottoman Empire, the Austro-Hungarian dual monarchy, and the German Empire – and the emergence of new states.

* Third year student of undergraduate studies of law at the University of Belgrade Faculty of Law, ognjenbojanic1234@gmail.com.

In such a turbulent period, political leaders and diplomats of the common state of Southern Slavs, which was founded on December 1, 1918, were expected to use the Paris Peace Conference to search for new diplomatic alliances, as well as to preserve the traditional ones, the alliance with France in particular. The representatives of the Kingdom had to strike a balance between abiding by the wishes and demands of the great powers and defending national interests, with the primary goal being to preserve the territories that the Kingdom of Serbia, as a victor of the Great War, liberated and united.

Key words: *Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes. – France. – Paris Peace Conference. – Treaty of Versailles.*

Рад приспео / Paper received: 13.3.2021.

Измењена верзија / Revised version: 20.5.2022.

Прихваћен за објављивање / Accepted for publication: 25.5.2022.